

آئی ایس ایس این: (e) 2790-9875, (p) 2414-8539

یک سالی پٹء پولى تاكبنذ
انسٹیٹوٹ آف بلوچی لینگوئیج اینڈ کلچر، زبان ء لبرائیکانی فیکلٹی

میری

تاك ہشتمی: 2021

انسٹیٹوٹ آف بلوچی لینگوئیج اینڈ کلچر
جامعہ تربت، کچ

شوکاری مجلس:

- سرپرست: پروفیسر ڈاکٹر جان محمد، وائس چانسلر، جامعہ تربت، کچ
- سرشوکار: پروفیسر ڈاکٹر عبدالصبور بلوچ، ڈین فیکلٹی آف آرٹس، سوشل سائنسز
- اینڈ ہیومنیز ڈائریکٹر، آئی بی ایل سی، جامعہ تربت، کچ
- شوکار: ڈاکٹر عبدالغفور شاد، اسسٹنٹ پروفیسر، آئی بی ایل سی، جامعہ تربت، کچ
- ٹمک شوکار: ڈاکٹر طاہر حکیم، ایسوسی ایٹ پروفیسر، آئی بی ایل سی، جامعہ تربت، کچ
- ٹمک شوکار: ڈاکٹر عبدالرؤف راز، اسسٹنٹ پروفیسر، آئی بی ایل سی، جامعہ تربت، کچ

سرء سوچی مجلس :

- (ممبر) ڈاکٹر صابر بدل خان ، نیپلز یونیورسٹی اٹلی
- (ممبر) ڈاکٹر بہروز۔ ایم۔ بختیاری، یونیورسٹی آف تہران
- (ممبر) ڈاکٹر عظیم شاہ بخش ، یونیورسٹی آف سیدستان و بلوچستان ایران
- (ممبر) ڈاکٹر عبدالغیوم نعمتینیا، ریسرچ ایسوسی ایٹ، یونیورسٹی آف زاہدان
- (ممبر) پروفیسر ڈاکٹر گل حسن، پروفیسر آئی بی ایل سی، جامعہ تربت، کچ
- (ممبر) ڈاکٹر واحد بخش بزدار، اسسٹنٹ پروفیسر، قائد اعظم یونیورسٹی اسلام آباد پاکستان
- (ممبر) ڈاکٹر ضیا الرحمن، اسسٹنٹ پروفیسر، علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی اسلام آباد
- (ممبر) ڈاکٹر بی بی امینہ، لکچرار، اسلامک انٹرنیشنل یونیورسٹی اسلام آباد

لڑ

رد سر حال نبشتہ کار تاکدیم

01: چاچ ء بلوچی چاچ ڈاکٹر نسرین گل 17-04

02: بلوچی گیدی (لوک) شاعری ء سراپو لکاری ء ربیت اکبر غمشاد 18-38

03: مانی زبان: ارزشت ء بستار شریف میر 59-39

چانچ ء بلوچی چانچ

ڈاکٹر نسیرین گل¹

زاہد حسین دشتی²

دردانہ³

Abstract:

Riddles are main form of every oral literature to use any event of society. They are on any unusual situation which attract their attention. Balochi (Chach) Riddles play an important role for the construction of knowledge and wisdom, because these are developed from the social and normative structure of Balochi Literature and culture. They create comparative environment and enjoyment among participants.

This paper focuses importance, tradition of Riddles and Balochi Riddles.

---

¹: اسٹنٹ پروفیسر، شعبہ بلوچی جامعہ بلوچستان کوئٹہ

²: لکچرار شعبہ بلوچی جامعہ بلوچستان کوئٹہ

³: اسٹنٹ پروفیسر تاریخ گورنمنٹ ڈگری گریڈ کالج سینٹ لائٹ ٹاؤن، کوئٹہ

گچینیں لبز: بلوچی، چاچ، چاگرد، کہنیں لبزانک، زبان، پُشدر، ساچشت،

زندمان ۽ درائیں رنگ ۽ ذروشم گیدی لبزانک ۽ منت ۽ وسیلہ ۽ درشان انت۔
ہمک راج ۽ گیدی لبزانک چہ وتی دودمان ۽ چاگرد ۽ اثر زور انت ۽ دیروئی کن انت
چریشی ۽ چاگرد ۽ راست ۽ اسلیں رنگ ۽ ذروشم پدر بیت۔ چہ گیدی لبزانک ۽ جزگ،
مارشت، گم، مہر ۽ رنگیں جوزگانی جو انتریں درشانی انت۔ اے یکے ۽ جزگ ۽ مارشت نہ
بلکیں سرجمیں راج ۽ نیگ انت۔ چاچ گیدی لبزانک ۽ ارزشت داریں ۽ جو انتریں بہرے
کہ ایشی ۽ تہہ ۽ انسانی زانت، ہوشیاری ۽ دانائی ۽ پُش در ۽ کوہنیں دور ۽ چیدگ ۽ جاور گندگ
بنت۔ زانکاریں مردماں گوں وتی ذہنی زانت ۽ بودناکی ۽ ایشان ساچ اتگ انت۔ چاچانی تہہ
۽ سرجمیں ابرم ۽ بابت ۽ زانت ۽ چاگرد ۽ معلوم داری ہست۔ آہانی مانا ۽ بوج ۽ جتائیں
چیزانی بابت ۽ سرپدی ہست۔ چاچانی گنگ ۽ روایت یک لیب ۽ گوازی ۽ رنگ ۽
انت۔ ایشان تہہ ۽ مقابلہ ۽ جاور ۽ دگی ۽ ڈگاری معلوم داری یک ۽ دومی ۽ دیگ ۽ کائی بیت
انت۔ ایشان ساچوک گیشتر زانکاریں کماش ۽ بلک ات۔ بید چاچ ۽ زبان ۽ لبزانک ہو ادگ ۽
بے تام انت۔

چاچ زبان ۽ بتکی سنگت ۽ ہمراہ انت۔ شیرکنیں ۽ مانا داریں چاچاں ہمک
زبان ۽ برابر اہدر ۽ زیبا کتگ۔ بنیا دم ۽ ہما روج ۽ اے سرڈگا روتی پاد ایر کتگ
زند ۽ معاملہ ۽ جاور ہالاں گلکش انت۔ آپہ جہد ۽ کوشت ۽ برے سوب مند ۽ برے
تاوان بار بوتگ۔ چہ چاچانی مانا ۽ پُشدر ۽ بوج ۽ بنیادم ۽ زند ۽ سوب مندی، بزگی، نپ ۽ سیتانی
کرنی تجربہ زاہر انت۔ آ کوہنیں زمانگ ۽ گوں زبان ۽ لبزانک ۽ چو
ملک ۽ میراث ۽ پیم ۽ ہمراہ انت۔ زبان ۽ لبزانک دیروئی بکت گڑا الم ۽ چاچ ہم لس

ہنت۔ آنہ ایوک ء بنیادم ء تجرتانی ندرگ انت بلکہ آانسانے ء راگوں انسانی معاملہاں ہوار کنتت۔ آکرن ء مدتان پشت کپان ء وتی مکسد ء درانگا زانت۔ مروچی دگنیاء دیمرؤئی کنگگیں راجانی لبزانک ء چارگ بہ بیت گڑا آہاں وتی گیدی لبزانک ء نوکیں داب ء رنگے داتگ۔

پہ چاچ ء اردو ء ”پہیلی“ انگریزی ء ”Riddle“ عربی ء لغز، فارسی ء تمرچستان ء

گلابند رواج گپتگ۔ چاچانی ربیت ء بابت ء یکھیالے چوش انت کہ؛

مہا بہارت (Mahabharata) ء راماینہ (Ramayana) ء ماہو انیں کہ بادشاہاں وتی در بارانی تہ ء چاچ ء مقابلہ اڈداتگ انت ء داناہیں مردم کہ چاچ بندگ ومانا کنگ ترند بوتگ آہاں بادشاہ ء گوراہاسیں نزکی بوتگ چیا کہ بادشاہانی ہر وہد ء دل ء گپ ہے بوتگ کہ آئی ء دربار ء مردم چاچ ء دومی ء بندکت بکن انت۔ (Bhagwat، 1965)

چاچانی لبزانک ء کارمرزی المی انت۔ اگاں زبان ء لبزانکے ء چاچاں درکنگ بہ ہنت گڑا آ زبان ء لبزانک بے تام بیت۔ راجانی ابدمانی ء شین ء چیدگ زبان، دودمان ء لبزانک ء زندگ بوگ ء ہمگرنج انت۔ بلوچی زبان ء چاچانی دود ء ربیت چہ کوہنیں زمانگ ء پیداک انت۔ اے چہ دگہ زبانے ء زورگ نہ بوتگ انت، بلکہ لس مردمانی ساچشت انت۔ چاچ کہنیں زند ء چاگرد ء آدینک انت۔ چو بتلانی رنگ ء چاچانی تہ ء مزنیں بند پتر ء زانتے ہست۔

چاچ گنگ ء دومردم یادو ٹولی بوگ اژدری انت۔ چاچ جنگ ء مانا کنگ ء ہاتر ء ہما رگیں جاوے بوگ المی انت۔ چاچ گنگ ء جوان تریں وھد ء پاس شپ ء اولی پاس انت۔ اے ہما وھد انت لوگ ء تیوگیں مردم یا ہمسانگانی گونزیں چک چہ روچ ء دزگئی ء

تگ ء تاچاں پد آس ء دیماند انت۔ چاچ گتگ ء مقابلہ برے برے داں بانگواہ ء برجا مانیت۔ (بدل، 2017: 2)

ہر دمگ ء چاچ لبزئی ء گالواری جہت ء جتا انت پر چکہ کوھنیں زمانگ ء مردماں
چہ یک جاگہ ءے ءدومی جاگہ ء روگ ء آہگ ء آسراتی نہ بوتگ۔ بلوچ دگنیاء کتڈ ء کتڈ ء آبات
انت۔ چاچانی بابت ء گتگ نہ بیت کہ اے کتے ء یا کدی جوڑ بوتگ انت۔ ایشانی
وہد ء ساچوک زانگ نہ بنت۔ چاچ مھلوک ء کوھنیں سنگت انت۔ چاچ گتگ ء رہبند اے
پیم انت کہ نشنگیں مردم دوٹولیاں بہر بنت۔ چہ دوئیں ٹولیاں چیزے مردم چاچاں زانکار
بنت۔ یک ٹولی ء چاچ ء گتگ ءدومی ٹولی ء مردماں آئی ء بوج ء پسو داتگ۔ اگاں ٹولی ء
مردماں مانانہ زاننگ، گڑاجست کتلیں ٹولی ء مردماں شہریلکے پہ بوج ء لوٹ اتگ۔

”چاچ سرزبانی لبزانک ء کوھنیں تہراں یک تہرے ہشت سالی
زہگ ء بگرداں ہشتاد سالی کماش ء دراہاں چاچ یک حساب ء
دوست بیت چاچ مردمانی کوھنیں ہمراہے۔ وہد ء سجئیں روج ء تیچ ء
تک ء رند وہدے مردم یکجا نشنگ انت گڑاپہ وہد ء تیلنگ ء کہ ء

چاچ اش جتگ“ (ناگمان، 2013: 91)

چاچانی ساچوکانی بابت ء سرپدی نہ بیت کہ کتے بوتگ انت؟ ہر زبان ء رواج دیوک راج ء
کو اس ء زانکار بوتگ انت۔ آگوں وہد ء دورانی گوزگ ء رواج گران ء دیما اتگ انت۔ آ
زبان ء ہما ساچشت ء رہبند انت کہ آہاں بچ دور ء زمانگ ء محتاجی نیست، بلکیں داں وہدیکہ
ہما زبان ء زبان ء گشوک ماننت، چاچ دیروئی کنان ء نوکیں چاچ رواج گران بنت۔ آگوں
دور ء زمانگ ء گیش بنت ء آہانی تہر، بنگپ ء مانانند ء نوکیں جاورانی رد ء بدل بنت۔

بلوچی چاچانی رُوم ہما و ہدء بوتگ کہ زبان ء جند رواج بوتگ ء مھلوک ء آہاں وتی ہمو و چگیس گپ ء تراناں کار مرز کنگ۔ راجی لوٹ ء جاورانی ردا ایشانی تہ ء بوج ء پکری بنیات ء کمی ء گیشی بیت۔ آ بازیں زبانی ء لبز انکی شریانی واہند انت۔ یک نیمگے آ بلوچی زبان ء راسیر، شاہگان ء بر اھدار کنتت ء دومی نیمگ ء راجی لوٹاں پیلوکن انت۔ آ وتی راجی تب ء پکر ء راستیں شوندار انت۔

ہما از می ارزشت کہ بلوچ گیدی لبز انک ء چاچ نیگ انت ایندگہ تہرانی نہ انت۔ بلوچ چاگرد ء زندء درائیں تک ء پہناتانی سرا بلوچ ء گور ء بازیں ء پرمانائیں چاچ دست کپ انت، اے گران بہائیں مڈیانی یک مز نہیں بہرے پد نہ جنگ ء سبب ء بیگواہ بوتگ۔ ایشانی مانا ء بوج پر اہ ء شاہگان انت۔ بلوچ پد منتگین راجے کہ مدام گوں سکی ء جنجالاں دچار بوتگ برے گوں یک مصیبتے آئی ء سرا اتلگ انچیں وھد ء توپان ہارانی ار جان بوتگ انت۔ اے راج ء جنگ ء وتی دل نہ رنجینتگ چشیں گرانیاں آئیگ ء گوزگ پہ آئی ء زندء وتی تجربت ء مارشت چاچانی داب ء دیمآرتگ انت۔

چاچانی پُشدراء چاگرد ء سر جمیں تک ء پہنات پدرانٹ، چوش کہ مہر ء سنگتی، مال ء دلوت، دژمنی ء بیر گیری، دگ ء میتگ، روایت ء مزاج ء ایندگہ جاورھال گندگ بنت انت۔ چاچ ء بارواواچہ فقیر شاد (2013) نبشتہ کنت کہ:

”چاچ لچہکاری ء ہما تہر انت کہ اے چہ لچہ کاری آدگہ تہران گران ترانت ء اے تہر ء لچہ یک بندے ء بگر سر جمیں لچہ چاچ ء دروشم ء یا کہ درشانداب ء گوشگ بوتگ، چاچ ماں بلوچ چاگرد ء پاندگ مندیں چیزے ء ایشی ء مستریں پاندگ اش انت کہ اے چکانی ذہن

آنی رُست ۽ روم ۽ تیز کنگ ۽ حد ۽ چہ ہما دیم پانگ مند ۽ بستار
 دارنت، ساری ۽ زمانگ ۽ اے چو چکاس ۽ ڈرامر دماشاں وتی چک ۽
 کسترینانی دیماجنگ انت ۽ چہ آھاں ہمیشانی بوجگ (زانگ) ۽ جُست
 ۽ لوٹ اش کنگ“ (تاکدیم: 98)

بلوچی چاچ بلوچ ۽ زانشت ۽ پکر ۽ جیرگ ۽ وشنیں جہانگیریں درشان انت۔ آہانی
 کارمرزی ۽ بیت لس بلوچ ۽ قدرتی ۽ آجوئیں پہناتے۔ آہانی بُند پتر ۽ بابت ۽ سدکیں
 سرپدی دیگ نہ بیت ۽ ناکہ کسے ایشانی درستیں اسلیں پزدر ۽ مانا ۽ نبشتہ بنت آ باز بر ۽ چہ وتی
 دور ۽ بارگ ۽ آجو انت۔ بلوچی چاچانی مانا ۽ بوج ۽ پزدر ۽ راجی ۽ ر بیدگی جتاہیں راستی بندوک
 آنت۔ پولکارانی ہیال انت کہ یک قوم ۽ بن دپتر ۽ کوھنیں چاگرد ۽ زانگ ۽ ہاترا آئی ۽
 کوھنیں لبزانک ۽ پولکاری المی انت چاچانی گنگ ۽ روایت گیشتر شپاں بوتگ انت پر چکہ رُوج
 ۽ مردم وتی کار ۽ زند ۽ معاملہاں دزگٹ بوتگ انت۔ شپاں نشتگ وتی وھد ۽ گوازینگ ۽
 شاد کامی ۽ چاچ گشتگ ۽ مانا ۽ بوج ۽ جست ۽ زانگ ۽ مقابلہ گنگ۔

”چاچانی بندگ ۽ بازیں وڑ ۽ پیم گندگ ۽ اتک۔ انچو لچہکارے ۽ پہ
 لچہکار ۽ زانکارے ۽ چکاسگ ۽ چاچ بستگ، دیوان ۽ مجلسانی توکا پہ گپانی
 چیر دیگ ۽ سرپوش کنگ ۽ بازبری راہ رواجگی ۽ انچیں جاگہاں پہ وتی
 زانکارے ۽ پیش دارگ ۽ ہاترا وتی گپ چاچ درشان کنگ انت۔ چہ
 لچہاراں ابید زند ۽ اے دگہ تک ۽ پہناتاں سیادی داروکاں ہم
 وھد وھد ۽ سراچاچ پر بستگ“ (شاد، 2013: 109)

چاچانی ربیت بلوچ ءیک جو انتریں دودے کہ مروچی ہم بازیں کلگ ء میٹگاں رواج بوتگ انت۔ ایشانی گشوک ء ہمرائی ء پسو دیوک درس ہو ر ء یکجا انت کہ اے یک لیبے ء ڈروشم ء انت کہ وتی براھداری ء وتی مٹ وت انت۔ اے لیبے ء بزاں چاچ گشی ء برات ء گوہار ء ہمرائی ء ہمساہگ ء سیال ء وارث ہم ہوار بنت۔ چاچانی گشگ ء وھد ء دو یا سے ٹولی جوڑ کنگ بنت ء ہر ٹولی ء رانامے دیگ بیت۔ مثال ء ہبر ء نوشکی، قلات یادگہ ہے پی میں نام دیگ بیت۔ وھدیکہ یک ٹولی یے پسو دات نہ کنت گڑا جست کنوکیں ٹولی چہ آئی ء ملک ء ڈگارے لوٹیت گڑا ٹولی پسو دنت کہ فلاں ملک یا ڈگار تتی انت۔

چہ بلوچی چاچاں یک بلوچ ء تھذیبی ردوم ء کچ ء کیل ء زندگوازی نگ ء رھبند زانگ بنت۔ چوشک آہانی ٹھینوک ء رواج دیوک یک مردے نہ انت بلکیں تیوگیں قوم ء زانکار انت۔ مھلوک ء ایشانی ساچگ ء رواج دیگ ء زمہ واری زرتگ۔ اے چہ کہنیں زمانگ ء یک نسلے ء ماں دومی نسل ء سر بوتگ انت۔ اے پیم ء ایشانی روتگ یک راجے ء زند ء چاگرد ء بنیات انت۔ گوں چاچاں مز نیں دانائی ء زانٹے ہوار انت۔ چاچ شعری ڈروشم ء انت کہ آئی ء لبزیات ء زبان وش ء تامد ار انت۔ اے ردادگہ گواچنے اے رنگ ء انت، چوشک؛

”سسہ ء چاچانی گشوک ء جوڑینوک پیریں بلک بوتگ انت۔ آہید ء وتی چار ء پنچیں گداناں دگہ بچ شہر ء مکاں نہ شتگ انت ء نیکہ آہاں چشیں علم ء زانٹے بوتگ۔ چاچ چو بتل ء پیمہ کوہن ء قدیم اگوں بلوچ راج ء ردوم زوران انت ء پیداک انت۔ چاچ/چاچا گیشتر ہما دور ء زمانگاں گشگ ء جوڑ کنگ بوتگ انت۔ چاچ بندات ء چوں جوڑ

بوتگ انت۔ اے باروا الکا پی ء زانگ نہ بیت۔ لہتیں پیٹ ء پوکا رانی
گنگ ء ردا اے گیشتر مئے راج ء بلد ء کوا سیں مردماں، زیات جنیناں
وہد ء جاورانی متابک ء جوڑ کنگ انت۔“ (عادل، 1994: 21)

لہتیں بلوچی چاچ ء آہانی بوج اے پیم انت۔

1: درچکے پُر انت لال ء یاقوت ء۔ (انار)

2: است انت دخترے دانائیں

نند ء نیادماں بان ء انت۔ (قرآن ء پوش)

3: آبریشمی گر نچے

سر ء پاداں بگر ء تچے۔ (نوک ودی بوتلیں چک)

4: مولد ء لُنٹاں سیاہیں ٹی بہ چکیت۔ (آمڑ)

5: دپ ءے تنگ بُن ءے پراہ

6: گوش ءے میر چا کر ء جاہ۔ (سُر مہ دان)

7: سُر گشانی ہر کسی لوگ ء چمان انت۔ (آس)

8: گژگ گژگ کنان انت

زمین ء تل کنان انت۔ (ننگار)

چاچ بنی آدم ء جُست ء پرس ء پکر ء مارگ ء لاچار کنت۔ آہانی پُش دری ء چیریں معلوم

داری آہانی بوج انت۔ زاننگارانی ہیال ایش انت بلوچی چاچانی سے تہر انت۔

ارزانیں چاچ۔ گرانیں چاچ۔ باز گرانیں چاچ۔

ارزائیں چاچ:

ارزائیں چاچ کہ آھانی پوسو بزاں بوج ارزان انت اے پیئیں چاچانی بوجگ زوت بیت
چوشکہ پہ درور

آئی ء چارے وت ء گندے (آدینک)

ہلک لڈیت، ہورت پدھودانت (تگر د)

تئی مات شب ء پچیت روج ء پچ نیست (استال)

ہلک لڈیت دپ پچ انت ہمودانت (تروں)

ہلک لڈیت پراہ دپ ہمودانت (چات)

گرائیں چاچ:

اے بابت ءھیالے اے پیم انت کہ

”اے چاچ گیشتر پہ مزن غمریں مردماں گشنگ بنت ء ایشانی بزانت ء مانا گران انت چرے

چاچاں مردم ء ذھنی چکاس جوانی ء بوت کنت، پہ درور چیر ء چاچاں بچارات،

رگ ء سردے واڑ ء دوش (بینگ ء گلک)

تزیں لے جنگل ء کپتگ (مار)

ششنگیں تا سے ماں زر ء لڈایت (ماہ)

پٹویں لوہے دپے پر نیست (ہیک)“ (عادل، 2013: 104)

سکلیں گرائیں چاچ:

اے ہماچاچ انت کہ ایشانی بوج مُشکل انت۔ اے چاچ زیات مزن عمریں

مردماں جُست کنگ بنت۔ چوشکھ

سے گہار انت یک گُشانے (تینک پادیگ)

مولدے کرے دوگلاک وپتہ (گور)

چارک حاک واراں، چار شکر واراں

چار سرا براں سواران (گوکے چار سُر مَب)

مُرگے ژریں ماں بارگیں چوباں درنگ اتنت

ہر دہیں نخلانی ثمر حونی رنگ اتنت (لنکے ناخن)

بلوچی چاچانی وڑوڑیں رنگے دروشم انت، بلوچی انچیں چاچ ہم ہست کہ چاچے جند گونڈ

انت بلے آہانی بوجے بزانت ہپت انت۔ اے بابتے ایک ہیالے اے رنگے انت کہ؛

”چاچ ہپت چاچ جنال، ہپت ملک براں مانا (۱) آزماں کہ پدانکے پر نیست (۲) دستے دل

انت پُٹے پر نیست

(۳) مُرگ انت کہ گوری شیرے ماں نیست

(۴) گوک انت کہ سری دنتانے ماں نیست

(۵) اُشتر انت کہ کانٹے پر نیست

(۶) مار انت کہ پادے پر نیست

(۷) کلیر انت کہ تاکے پر نیست“ (شے تگری، 2013: 49)

اے بابتے ایک چاچ اے رنگے انت کہ؛

ہپت چاچ جنال

ہیت ملک براں
 اُشتر ۽ کانٹ پر نیست۔
 گز ۽ کُنگ پر نیست۔
 آزمان ۽ پداتک پر نیست،
 گوک ۽ سری دنتاں مان نیست،
 مُرگ ۽ گوری شیر مان نیست،
 مار ۽ پاد پر نیست،
 دست ۽ دل ۽ پُٹ پر نیست۔

بتلانی رنگ ۽ بازیں بلوچی چاچ نامداریں شاعرانی بند ۽ گال انت۔ آھاں وتی
 شعرانی زیب داری ۽ پہ زانت چاچاں کار مرکزتگ۔ اے بابت ۽ یکھیال ۽ اے رنگ ۽
 انت کہ؛

”بلوچی چاچانی مزنیں بہرے شعری بندانت چریشاں چرے
 بند شعری صورت ۽ تچک ۽ بروبرانت بلے لھتیں برابر نہ انت بلکیں
 انچو زانگ بیت کہ نامداریں شاعرانی بندانت بلکیں انچو پہ بے سری
 ٹامینگ بوتگ انت۔ پہ درور ۽ من جہل ۽ بلوچی ۽ نامداریں
 شاعر ٹلافاضل ۽ چیزے شعرانی بندان دیاں کہ چاچ ۽ سورت ۽
 کار مرزبوہگان انت۔

مسکیں میدان ۽ مُرگیں بازار
 دور کمان انت ۽ شتیں تمکیں آچار (تہت ۽ بشانگ)

بیدی سرشاہ ترستگس پشت انت
 آکہ ماں گرہاناں دوئیں شست انت
 سُنٹ ے سہر انت ے سینہ اش پشت انت (مور دانگ ے ناگن)
 مرگ ے زڑیں ماں بارگیں چوبان درنگ انتنت
 ہر دینیں نخلانی ثمرحونی رنگ انتنت (لنگک ے
 ناخن) (عادل، 2013: 42)

اے رد ے چارگ بہ بیت بلوچی ے گیشتر کلاسیکل شاعر اں وتی شعر اں چاچ کار مرز
 کنگ چوش کہ ملا قاسم، ملا بوہیر، جو انسال بگٹی، جام درک، مست تو کلی ے ایندگہ شاعر گیشتر
 بلوچی چاچ زانکار ے دانائیں مردمانی ساچشت انت بلے دل پرددی ہبر ایش انت تنیکہ بلوچی
 چاچانی کسانیں بہر ے مارا سربوتگ، ایشی مستریں سوب انت کہ چاچ ساچکاراں وتی بازیں
 چاچانی بزانت ے بوج پاشک نہ کنگ انت ہمے ہاترا بلوچی ے بازیں چاچانی بوج ے مانا بے گواہ
 انت۔ اے بلوچی کہنیں لبزانک ے باز بے درور ے جوانیں مڈی ے۔ ایشانی مانا ے بوج ے بلوچ ے
 تب ے مزاج، چاگردی جاور مالی سر ے پر ے ایندگہ معاملہ درشان انت، باند انت پوکار ے
 لبزانت اے نیمگ ے گیشاں چہ گیش دگوش بدینت دانکہ اے پُر کنجیں مڈی آوکیں
 پدرتچ ے سر بہ بیت۔

آسر:

بلوچی چاچانی ہنڈال ے روتگ گوں بلوچ مہلوک ے تب ے مزاج ے بندوک
 انت۔ بلوچی زبان ے دامن چہ چاچاں سررتچ انت۔ آوتی ہمساهگیں زباناں گیشتریں

کس سے گنج دار ایت۔ ایشانی تنیکہ کسانیں بہرے در جنگ آہانی ارزشت ء مکنیک ء سرا
چندیں گپ ء باوستے بوتگ۔ بلے انگت اے نیمگ ء ہاسیں دلگوش دیگ لوٹیت۔ ایشانی
مز نہیں بہرے کماشیں مھلوک ء سینگاں انت۔ آچہ جوانیں مانا ءھیال ء چکاریں گال انت
اگاں زبانی ء چاچ مہ بیت تہ آئی ء درور ہما تہاریں شپ انت کہ اودار ژنانی مہ بیت ء ہما
نہشتانک انت کہ آہے مانا انت۔ اگاں کستے بلوچی لبزانک ء ز بان ء پراہ دامنی ء بلوچ
ء کہنی ء مز ن شانی ء باروازاگ بہ لوٹ ایت گڑا آئی ء شتر ترین شونداری ء معلومداری چہ
چاچاں انت۔ چہ آہانی مانا ء بوج ء چارگ ء ٹپاسگ ء پد بلوچ ء بند پتر، دود ء ربیدگ،
مزاج، قدر ء کیلواں سر پد بوگ ء ارزانی بیت۔

شوندات:

بدل، ڈاکٹر، صابر (2017) چاچ آئی، بہر، تہر، پٹ، پوولی تاکبند، نہمی، شعبہ بلوچی، جامعہ بلوچستان کونٹہ

Bhagwat, D. (1965). *The Riddle in Indian life*.
Bombay: Lore and Litature Popular Prakashan.

ناگمان (2013) نگدانک، سچکان پبلیکیشنز گوادر

شاد، فقیر (2013) شفیق پرنٹنگ پریس کراچی

عادل، عبدالطیف (2013) بلوچ چاچ، ہوار ”چاچ گنج“ ردء بند: قدیر مجید، سیدہاشمی ریفرنس کتاب جاہ ملیہ کراچی

عادل، عبدالطیف (1994 جونء) نبشتانک، بلوچی چاچ، ہوار، مہتاک لہزانک، حب شے تگری (2013) بلوچی یک ء دو تران ہوار ”چاچ گنج“ ردء بند قدیر مجید، سیدہاشمی ریفرنس کتاب جاہ ملیہ کراچی

بلوچی گیدی (لوک) شاعریء سراپو لکاریء ربیت (روایت) اکبر غمشاد¹

Abstract

Folk literature is a common literary inheritance of almost every language of world. Apart from folk prose, there is also a specific part of folk poetry. In this regard, Balochi literature has in no way lagged behind from its contemporary languages those have hidden an invaluable treasure of folk literature at their feet there we find different types of folk poetry depending on the form and subject matter are decorated like a beautiful bouquet. i.e. Loli (Lelo), Nazenk, Sipat, Halo, Ladog, Liko, Daiko, Lailadi, Dehi, Zairok, Amba, Dastanag, Moro, Laili mor, etc. are special examples of their kind.

In this research article, research scholar has focused exclusively on the extent to which research work has been done on folk poetry in Balochi literature. All the research

¹: اسٹنٹ پروفیسر، گورنمنٹ ڈگری کالج، پتنگور

efforts made in this regard have been reviewed from a research and critical point of view. This research paper examines the research efforts of Ghous Bakhsh Sabir, Prof. Wahid Bakhsh Buzdar, Dr. Fazal Khakiq, Mir Matha Khan Muree, Prof. Saba Dashtyari, Ata Shad, Faqir Shad and some other genius researchers in order to determine that what kind of work has been done on folk poetry in Balochi poetry and to what extent there is any scope for further research?

لبز بلدانی تہا گیدی ء ماناء بزانت جہان، دنیا، عالم، کوڈی ء امر وز دیگ بوتگ۔
 بلوچی گیدی لبز اتک ء تہا گیدی کہ ء گیدی شاعری ہر دورنگ ء ہست انت و ہدیکہ گیدی
 شاعری ء گپ بیت گڈا اے گپ الم ز ہن ء نندیت کہ الیشی ء سیادی گول بنی آدم ء جذبہ ء
 باہندان انت، چونائی ء شاعری وت انسانی جذبہ ء باہندان درشان ء نام انت۔ گیدی
 شاعری ء سادگیں تو سپ اے وڈکنگ بوتگ:

"گیدی شاعری بندرا بنی آدم ء ابرمی بر ء باہندا انیا نیش، پہک ء پلگاریں ء زگریں درشانیک
 ایت کہ ادا ہچ پیہیں فلسفہ ء منطق یے، چپ ء چوٹے، دروگ ء دراشے ء جہل ء برزگندگا
 نیت بلکیں اے لس فہمیں، سادگ ء شیرکنیں لبزانی پارست ء زند ء ابرمی ء بز ال فطری
 جذبگانی گواچن ء راستیں کہ ء احوال انت۔"

بزدار: "بلوچی گیدی شاعری ۽ جنین آدم" شمولہ بلوچی گیدی ۽ عہدی لبز انک (2012)، 28)، دومی لبزانی تہا "گیدی شاعری وتی ربیدگ بزاں کلچر ۽ ہما عکس انت کہ آئی ۽ ہنچیں ہاسیں راجے ۽ ابری بر ۽ باہند چو آدینک ۽ درائنت۔ پرچا کہ بنی آدم وتارا وتی ربیدگ ۽ آدینک ۽ چاریت ۽ شوہازیت ۽ وتی زند ۽ مرک ۽ تیوگیس نکش ۽ نشاناں گیشینیت ۽ وتی ہاسیں واہگ ۽ مارشتاں دیم ۽ کاریت۔" (واحد بزدار (2012، 29)

ایشی ۽ متلب ایش بوت بزاں گیدی شاعری سادگیس ۽ عام فہمیں لبزانی تہا بیان کنگ بیت کہ ایشی تہا فلسفیانہ منطق ۽ دلیل ۽ گپ نیست بلکیں ایشی ۽ تہا زند ۽ وشی ۽ گم ہر دو بیان کنگ بنت بلے مادی تعلق ۽ سیادی ۽ چہ گیش ایشی ۽ سیادی گیشتر گوں ارواح ۽ بیت پمشکہ ایشی ۽ وانگ ۽ گوں ارواہ ۽ راگیشتر وشی ۽ تاہیر رسیت، زند ۽ ہمک تک ۽ پھناتاں پیش داریت، یک مردے ۽ واہگانی درشانی ۽ چہ گیش سرجمیں دودمانے ۽ جھگیری ۽ عکس کشی ۽ کنت پمشکا ایشی ۽ لس مہلوک ۽ دل ۽ ارواح ۽ توار ہم گشگ بیت۔

گیدی شاعری ۽ بازیں تہر انت چوشکہ موتک، نازینک، سپت، لیلو (لولی)، ہالو، لاڈوگ، لیکو، ڈیکو، لیلڑی، ڈیھی، مورو، لیلی مور، زہیروک، امبا، دستانغ (دستانگ)، لیب لپے ۽ دگہ بلوچی گیدی شاعری ۽ بازیں انچیں تہر انت کہ آہان ۽ بازیں کلکار ۽ پولکاراں وتی وڈا گیشینتگ ۽ وتی دڑیں لیکہ ۽ ہیال درشانتگ انت چشکہ گیدی شاعری ۽ پٹ ۽ پولی پنچ ہنچیں کتاب منی دیم ۽ انت کہ آہانی تہا سرجمی ۽ گیدی شاعری ۽ بازیں تہرانی بابت ۽ پولکاری کنگ بوتگ ۽ بازیں گیدی شاعری ۽ تہر دیم ۽ آرگ بوتگ انت چشکہ ڈیھی ۽ دستانغ (1971) (غوث بخش صابر) ڈیھی ۽ دروشم 2001 (واحد بزدار) درج 2003 (فقیر شاد) بتلگ انت سنخ 2001 (ڈاکٹر فضل خالق) ڈیھی سوت 1988 (مٹھاخان مری)۔

ایشاں امید واجہ صبا دشتیاریء گلکارء چکنکار (1990) عطا شادء عین سلامء نر آر تلگین کتاب (درین 1966ء) تہا ہم بازیں گیدی شاعری دیمء آرگ بوتگ انت بلے ایشانی تہا نوکیں شاعریء بازیں تہرء بہر ہم ہوار کنگ بوتگ انتء خاصیں وڈےء گلکارء چکنکارء تہا گیدی شاعریء بابتء پولکاریء جوانیں درپے ہوار کنگ بوتگ پمشکا ایشیء راسرجمء گیدی شاعریء ردا ایر کنگ نہ بیتء ہمے پیم درینء کہ ہم ہنچش انت، پمشکا جہلء ایوکء غوث بخش صابر، واجہ بزدار، فقیر شادء فضل خالقء برزء نام پگتلیں کتابانی بابتء چمشانک دینگ بیت، دانکہ اے زانگ بہ بیت کہ بلوچی گیدی شاعریء بابتء چے پیمیں پولکاری کنگ بوتگء بلوچی لہزبانکء تہا ایشانی سنگء ارزشت داں کجام ہدء پیمگء مارگ بیت۔

ڈیہیء دستانغ

اے کتاب واجہ غوث بخش صابرء شوہازکاریء پولکاریء بروردانت کہ 1971ء اولی رندا چہ بلوچی اکیڈمیء نیمگا چاپء شنگ کنگ بوتگ کہ ایشیء تہا بلوچی گیدی شاعریء دو تھر دیمآ آرگ بوتگ انت، چوشکہ اے بابتء غوث بخش صابر وت ہمے کتابء سر بندء تہا وتی ڈریں ہیالال درشان کنتء گشیت:

"چو ایدگہ قومانی راجیء اُلسی ادبء مئے ادب دی دو مزائیں جہراں بہر گوشت بیت، یکے ہما بہر کہ آرمالان ردانکء آورت بیت اودگرے راجی بلکنء اُلسی شاعری۔۔۔ ڈیہی صوت، ہالو، لاڈوگ، دستانغ مئے ہے اُلسی شاعریء یک گوہریں دپترے، واجہ عطا شاد، واجہ عین سلامء درگپتہء ماں اردو شعرء چہر داتہ بلے ایشی تہا دستانغ وڈیہی شالہ یکے کپے انت۔۔۔ ماے جہد کرتگ کہ ڈیہی و دستانغ گیشء گیشریک جاہ کنگ بہ بنت۔"

غوث بخش صابر (1971، 4، 3)

کم و گیش دوسدء یک (201) تاکد یمء اے کتاب ء تہا یک لیڈی یے، لہنتیں دانگ ڈیھی ء آدگہ درہادستانغ انت۔۔۔ واجہ غوث بخش صابر گو شیت کہ رودر آہتی گالوار ء تہا بلوچی لبزانک ء شاعری ء اے مڈی یک کسانیں پہن۔ اتے ء گیش نہ انت پرچاکہ ڈیھی ء دستانغ ء مزینیں بہرے اے دگ ء گواہیت کہ آدرہانز آرگ ء جم کنگ لوٹ انت۔

بہر حال ہر پیم کہ بہ بیت واجہ غوث بخش صابر ء اے جہد بلوچی لبزانک ء تہا ڈیھی ء دستانغ ء بابت ء جوانیں بنداتی جہدے کہ چریشی ء بازیں دستانغ ء ڈیھی چہ گار ء بیگواہی ء مجانی تہا اندیم بوگ ء رکھ اتگ انت۔ ڈیھی ء دستانغ سرجمی ء مئے رودر آہتی بلوچی گالوار ء لبزانک ء نہ یوک ء جھگیہی ء نمائندگی ء کن آنت بلکیں بقول غوث بخش صابر "دستانغ چو کہ گیدی زند ء کھیں پہناتاں گوں گیحیت ء ہرچی کہ آنہی گوراں است آئی پجار ء پھوانی ء آورت کنت ہے وجہ ء مارا گوستگیں نزکی روچانی پجار دی ماں دستانغاں دست کیت " غوث بخش صابر، 1971، 7)۔

اے کتاب ء ڈیھی ء دستانغانی جم کنگ ء واجہ غوث بخش صابر ء ریڈیو پاکستان کونٹے ء نامی نیں ناڈی ء سُر ی واجہ بجار خان، عبد اللہ، محمد بخش، گل محمد ء دگہ بازیں واجہانی کمکاری ء منت گپتگ۔

پرچاکہ ریڈیو پاکستان کونٹے ء واجہ ء وتی سرجمیں زند گوازینتگ ء اے پیہیں دگہ بازیں لبزانکی پولکاری آئی ء چہ ریڈیو پاکستان کونٹے ء پروگراماں مزینیں ککے زرتگ ء بلوچی لبزانک ء تہا پولکاری ء پڑا بازیں کتابانی گیشی آورتگ۔

واجہ غوث بخش صابر ء اے کرد بلوچی لبرز انک ء تہانہ یوک ء ابدمان انت بلکیں اے وڈیں کرد ء مالک وتی یک جتائیں سنگ ء ارزشتے داریت کہ آئی وتی کار ء روز گاء گوں هور وتی راجی زمہ واری مار اتگ ء بلوچی لبرز انکی پولکاری ء سفر ء وتی گام هوار کرتگ انت۔
ڈیھی ء دروشم:

اے کتاب واجہ واحد بزدار ء بازیر پولکاری کتابانی تہا یک ہنجیں کتابے کہ ایشی ء تہا ڈیھی ء بازیر تک ء پھنات گوں هورت جاری ء درانگا زگ ء نشان دینگ بوتگ انت۔
اے کتاب 2001 ء چہ بلوچی اکیڈمی کوئٹہ ء نیمگا چاپ ء شنگ کنگ بوتگ۔
پیش لوز ء ابید سرجمی ء اے کتاب ہپت درانی تہا بہر کنگ بوتگ۔

کتاب ء پیش لوز ء چہ پدر بیت کہ واجہ بزدار ء 1986 ء کوہ سلیمان ء ہند ء دمگانی ڈیھی ء دستانگ ء (دستانغانی) چنگ ء نزارگ ء کار دستا کپتنگ بلے پد اتاں مز نہیں وھدے ء اے کار مہتل بوتگ ء چاپ بوگ ء پد بلوچی شعری پولکاری لبرز انک ء بہرے جوڈ بوتگ۔

اولی در ء تہا گیدی شاعری ء بابت ء بازیر مالو مداری ء سرپدی دینگ بوتگ، آغشیت:
"بندر ء گیدی شازی نرم ء نازر کیں جذبگے، یک سُر پڑے، یک باھندے، پیشکا ایشی ء گوں ناں فلسفہ ء کارے، ناں گوں منطق ء ایشی ء سیادی یے ناں اے دلیل ء محتاج انت، ناں ایشی ء گوں رھندے ء گذرے، اے چڑوسادگیں ء بے ریائیں باھندے کہ تئگیں ء مجوریں دل ء شہ پیدا بیت، شہ ارواہ ء ردوم زیریت، ارواہ ء اے جذبہ ہر پیہمیں سر برائیں، ونگٹریں ء وساچیں جہل ء برزاں چہ پاک بیت" (بزدار: 2001، 6)

ھے ردا آئی گیدی شاعری ءراڈیھ ءمھلوک ء شاعری پیشکاگشتنگ کہ ایشی ءتھاڈیھ ءڈگار ء وارثنانی زندمان ءکلیس تک ءپہنات موجود بنت، دیمتر آئی گیدی شاعری ءرازندگی ءدومی نام پیشکا داتگ کہ ایشی ءسیادی تجھی ءگوں زندمان ءبنت " (ہمیش، 7)

بزاس "گیدی شاعری یک خاصیں راجمان ءدودمانے ءنندیادی ءراجمانی پیداوری یے کہ ہمیشی ءتوک ءھاڈیھ ء رسم ءروان، جذبہ ءھیال ءبیگھ بانگی گزاران ءھال ءاھوال موجود بیت (ہمیش، 78)

زبانزانتانی ہوالہ ءآئی اے گپ ءراتچک تر کر تک ءگشتنگ کہ "ہر زبانے ءسری لبز انک آئی گیدی لبز انک انت، دومی لبزانی تہا چوش ہم گشتنگ بیت کہ انسانی جذبہ ءباھندانی بندات چہ گیدی لبز انک ءبگنج بیت " (ہمیش، 17)

ڈاکٹر سرفراز قاضی ءہوالہ ءآوتی گپ ءدیم ءبارت ءگیدی شاعری ءسرجمیں رنگ ءاے وڈ بیان کنت ءگشیت "گیدی شاعری ہما شاعری انت کہ آئی سیادی چو گو شتگیں ءباز کہن ء کدیمیں زمانگ ءگوں بہ بیت ءبرے برے اے نوکیں دور ءہم گشتنگ بنت، ایشی ءزبان صاف، زگر ءعائیں مھلوک ءزبان بیت ءگیدی شاعری ءبنگپ محبت ءمہر ءپچاراں گوں پچی ءموسانی رنگ ءرسمانی ءانسان ءبگرداں کائنات ءہر چیز ءچاگرد ءبہ تریت ءایشی ءنوشتنہ کنوک ءنام مالوم مہ بیت، انسانی جذبگ ءھیالانی بیان کنگ ءوھد ءھچ شرم ءلحے ایشی ءتہا گندگ مہ بیت، زندگی ءہر رنگ ءہر پہنات ایشی ءتہا موجود بہ بیت گڈاے جائیگیں ماہنہاں گیدی شاعری گشتنگ ءحقدار کرزیت " (ہمیش، 11)

دومی در ءتھاڈیھی ءسر ءبن ءکنان ءگشیت " انسانی جذبہ ءباھندانی بندات چہ گیدی لبز انک ءبگنج بیت، ہھے پیادھی ہم بلوچی گیدی لبز انک ءیک تھرے، آئی گشتنگ انت کہ

شاعریء ایدگہ بازیں تہرانی پیا ڈیھیء تہا ہم دردء گمء بیان بیت بلے ڈیھیء مستریں
 ہاسیت ایش انت کہ ایشیء توکا درد، مونجء گمء کہہء پچارانی بیگء باوجود اے وتی رسا نکء
 ابلاغء درگتء ہچ پیہیں مونجائیں اثرء تاثیرے ودی نہ کت، بلکیں ڈیھیء ایشنگء گوں
 مونجائیںء زہیریں دل بود کارنت۔۔۔ پرچیکہ ڈیھیء بن ہشت مہرء محبتء جذبہانی سرا ایر
 انت، محبتء زندیکیں شہہء دو نام انت، مہر زندگیء سربندی کتء انسانء سرجم کت،
 ڈیھیء سرچہ مہرء محبتء جذبگاں بگتج بیتء ایشیء دمب ہم گوں مہرء جذبگاں آسر بیت"
 (ہمیش، 18)

اے ردا آئی، ہنتیں درملکی زانکارانی ہوالہء وتی گپ گوں دلیلء دیما آؤرتگء پوری منز
 انسائیکلو پیڈیا ہوالہء ہم داتگء گیدی شاعریء ڈیھیء ہمگر نچیء کھنیء گوں اے مثالء
 گیشتر پد رکنانء گشیت:

"چوناہیا ہم گیدی شاعری تمامیں شازیء ماتء سرچگ لیگء منگ بیت
 لولی بہ بیت یا لیکو، زہیر وک بہ بیت یا ڈیھی، سپت بہ بیت یا موتک، لیڈیاں لا بہ بیت یا لیلی مو
 اے دراہ بکیں عہدء و ہدء پیداوار انت (ہمیش، 19)
 سیمی درء تہا آکو ہنیںء نوکیں ڈیھیء دروشمی پرکء دیما کاریتء گوں دلجمیء سدکیء گشیت
 کہ " کہنیں ڈیھیء وت از می دروشمء حسابء گوں باز و ہدء جاپانی ہانیکوء ہمگونگء ہمدپ
 گندگ بیت " ہمیش، 20)

ادا آ کہنیںء نوکیں ڈیھیانی مثالء دیما کاریتء اے گپء سرازور دنت کہ کہنیںء
 نوکیں ڈیھیء زبانء بیانء دروشمء تہا بازیں پرک ہست انت، آئی گتگ انت کہ کہنیں
 ڈیھیء زبان تامدار، شیر کن، سادگ، ڈولداریء وتی مٹ وت انت و ہدیکہ نوکیں ڈیھیء

زبان بازاری ء سطحی لہزوں ترپل انت ء نفسیاتی خواہشانی جھگیر انت ء وساج ء پونچیں باہندانی درشانے وھدیکہ ،کنہیں ڈیھی روح ء توار ء ڈولدریں جذبگانی بے روع ریائیں درانگازی ء نام انت

چاری در ء تہا ہائیکو ء تاریخی پجار ء پد ڈیھی ء ہائیکو ء ہم گوگی ء ہمدروشی ء مثال ء آگوں جاپانی ہائیکو ء بلوچی ڈیھی ء دیم پہ دیمی ء ثابت کنت ء اے گپ ء گوں دعویٰ ء گشتیت کہ جاپانی شاعری ء ہما تہر کہ ہائیکو ء نام ء چہ چار سد سال ء مگر داں مرچاں ایشی ء مشہوری ء نامداری ء تہا ہچ پر کے گندگانیت " ہمیش، 29)

"بلوچی ء تہا ہائیکو ء میل نوک زلور است انت بلے اگاں گوں ہورت نگاہی ء چارگ ء گندگ بہ بیت گڈ ایشی ء دروشم ماں کو ہنیں ڈیھی ء سورت ء ماراچہ پنج سد سال ء پیش بلوچی گیدی لہزانک ء تہا گندگ ء رس ایت پرچیکہ جاپانی شہا ہائیکو ء وڈ ء دروشم گوں بلوچی کنہیں ڈیھی سک نزیک انت " (ہمیش، 35)

البت اے گپ ء یوک ء آنہ جنت بلکیں ہمے گپ ء رواجہ صبادشتیاری ء ہم وتی پولکاری کتاب گنگد امیں سر زمین (1996) ء تہا دو جاگہ ء پندر کر تگ کہ واجہ واحد بزدار ء وتی ہمے کتاب ء تہا آئی ہوالہ ہم داتگ ء واجہ صبادشتیاری گشتیت:

بلوچی ء تہا ڈیھی سک پر گنجیں صنف انت کہ مئے مری و کوہ سلیمانی دمگاں مہسور انت " (صبا، 1996، 23) "جاپانی ہائیکو ء دروشم ء رنگ ء گوناپ ء اگاں مردم وتی دیما ایر بکنت و ہمب سیم بلوچی شاعری ء روایتاں پچاریت گڈا بلوچی ء یک کو ہنیں گیدی سوتے مارا گندگ ء کنتیت کہ نا ایوکا گوں جاپانی ہائیکو ء ہمدپ و نزیک انت بلکیں باز بر ء اے گپ مردماں بامبرین ایت کہ اے وڈیں سوت ء بازیں چیز ہائیکو ء نیامچی ء یک تشے ہم دگری

نیت۔ بلوچی ء اے گیدی سوتے رودراکتی بلوچانی دگ ء گوں "ڈیہی" ء گلیں نام ء یاد کنگ بیت"۔ (ہمیش، 92)

پنچھی درء تہا ڈیہی ء تک ء پھناتاں گیشینان ء گشیت:

"سجئیں بلوچی گیدی شازی ء سیادی گوں ڈیہہ ء ڈگار ء باز مہکم ء سوگو تر گندگ بیت بلے ڈیہی ء سر حال ء ہیال ء گلزمین ء گوں ایشی ء سیادی باز جہلانک ء شاہگان انت، ڈیہی ء توکا وتی ڈیہہ ء گلزمین ء کلیں تک ء پھنات زندء تیوگیں حال ء احوال، وتی راجمان ء چاگرد ء گلیں چپ ء چوٹ ء جہل ء برز گندگ بنت، عشق ء محبت ء کسواں بگرداں زندء ہر ہیر تیں پیرا ء پجار ڈیہی ء تہا چوشیشہ ای پدر ء سہر انت، پیشکا ڈیہی وتی ڈیہہ ء مہلوک ء میل ء چاڑانی یک پیلوین ء سر جمیں تاریخے زانگ بیت" (ہمیش، 42)

اے ردا آ بازیں ڈیہیانی مثلاں دیما کاریت ء آہانی سراچشانک دنت ء ہمے گپ ء ثابت کنگ ء جہد ء کنت کہ ڈیہیانی تہا جسم ء جان ء گپ ء باوست ء نفسانی واہش ء درشانی ء بدل ء پاکیں ارواہ ء زگرین ء بے تماہیں توار ء درشانے گندگ ء مارگ بیت۔ پیشکا ڈیہی ء بابت ء اے گپ ء سراگیشتر زودنیگ بوتگ کہ ڈیہی ء بن گپ ء سر حال اگاں کہ گیشتر عشق و محبت ء کہانی چاگرد ء تربیت بلے دومی نیگا "دل ء دیلانی ہے پجارانی توکا سر جمیں دودمانی ء راجمانی دپترے ہم گندگ بیت" (ہمیش، 42)

شستمی ء ہپتیمی درء تہا کوہنیں ء نوکیں ڈیہیانی مزنیں گینیں لڑے دیما کاریت ء نہ ایوک ء کوہنیں ء نوکیں ڈیہی ء زبان ء بیان ء دروشی پرک ء دیما کاریت بلکیں ادا اے گپ سر جمی ء دیما کیت کہ وتی اے پولکاری ء تہا واجہ واحد بزدار ہما اولی مردم انت کہ آئی بلوچی سرزبانی لبزانک ء ہوالہ ء خاصیں وڈے ء شعری پولکاری لبزانک ء بہر ء تہا ہے بے درویرں مڈی

آؤرتگ ۽ ھوار کرتگ انت کہ چد ۽ سراگاں کہ بازیں واجہاں کمیں قدرے کچ ۽ کسسا ۽ ڈیہی ۽ دستانغ جم کرتگ ۽ بلوچی شعری لبزانک ۽ پولکاری ۽ لڑ ۽ وتی نام ھور کرتگ چشکہ مومن بزدار، غوث بخش صابر، غلام نبی ساجد بزدار، نسرین گل، شیر محمد مری، اسحاق ساجد بزدار، میر مٹھا خان مری ۽ دگہ بلے واحد بزدار چہ درستاں باج برتگ ۽ ڈیہی ۽ مز میں گنجے بلوچی شعری پولکاری لبزانک ۽ ابدانیں بہرے جوڈ کرتگ کہ واجہ ۽ اے پولکاری وتی مٹ ۽ درورت انت ۽ ہر رنگ ۽ توسیپ ۽ ستا کرزیت۔

درج:

فقیر شاد بلوچی شاعری ۽ تہا پولکاری ۽ پڑا بلاھیں نامے، آئی شوہاز ۽ رد ۽ بند داتگیں اے کتاب اول رند ۽ مئی 2002 ۽ چاپ ۽ شنگ بوتگ ۽ سبی رند ۽ اے کتاب زبان شنگ کار بحرین ۽ اکتوبر 2017 ۽ چاپ ۽ شنگ کرتگ ۽ کریم دشتی ۽ نامدات کرتگ۔

اے کتاب ۽ تہا گیدی شاعری ۽ بازیں تہرے (صنف) شوہازگ ۽ یکجا کنگ بوتگ، چشکہ سپت، لیلو یالولی یالیلوک، سوت، نازینک، ہالو، زہیروک، لیکو یاللیکو، ڈنیکو، ڈنیر و ۽ موتک یا مودگ فقیر شاد ۽ ایدگہ بازیں پٹ ۽ پولی کارانی ردا اے ہم یک ارزشت داریں کارے کہ ایٹی ۽ تہا بلوچی گیدی شاعری ۽ ہماڈی یکجا کنگ بوتگ انت کہ آ بلوچی چاگرد ۽ دود ۽ ربیدگی ہنچیں رھنداں پیش داریت کہ آ بلوچ راجی زند ۽ مہکمیں بہرے بوتگ انت۔

بلوچ ۽ پیدا بوگ ۽ بگرداں مرگ ۽ ہروڈیں وشی ۽ گمی ۽ مارگ ۽ مارشت کہ گوں راج ۽ ھمکر وچی زند ۽ بندوک انت آ درھامے گیدی شاعری ۽ تہا ردا نگاز کنگ بوتگ انت۔ یک حسابے ۽ اے گیدی شاعری بلوچ راج ۽ دود ۽ ربیدگی پھنات ۽ ہنچیں آدینکے کہ ایٹی ۽ تہا بلوچ راج ۽ سر جمیں زند ۽ وشی ۽ گمی ۽ آنی مارگ ۽ مارشت پیشدارگ بوتگ انت۔

"چہ ایشانی وانگ ء تپاسگ ء ہمے گندگ بیت کہ ایشانی توک ء انجیں گپ، پنت ء سوج، است انت کہ پہ ساری ء چاگرد ء دیر وئی ء واستا مز نیں مدت ء مککے بوتگ انت۔ ساری ء مردماں ہمے گپ پنت ء سوجانی سراکار گپتگ ء چوگرانی (قرآنی) آیات، ہدیس (حدیث) ء کانون (قانون) ء وڈ ء ہمیشانی پابندی ء پاسداری کتگ ء بلوچانی چاگرد ء بنپد ہمیشانی سراایر انت" (فقیر شاد، ورج، 2017، 8)

یک حساب ء اے گیدی شاعری بلوچ راج ء دود ء ربیدگی پھنات ء ہنیں آدینکے کہ ایشی ء تہا بلوچ راج ء سرجمیں زند ء وش ء گمی آنی مارگ ء مارشت ہور پبشدارگ بوتگ انت۔
دومی نیمگ ء اے (گیدی شاعری) بلوچ جنیں آدم ء لبزانک ء بلاہیں جہگیری ء نماسندگی یے ہم کن انت۔

چرے شعرانی وانگ ء گوں اے گپ پد ء ثابت کنگ بیت کہ ہر کدر بلوچ چاگرد ناوانندگی ء پھوالی ء تزن ء شگانانی دیمپان انت بلے آئی ہمے ناوانندگی ء پھوالی زند ء تہا ہم وتی راجی ء دود ء ربیدگی پچار ء مز نیں بار وتی نزوریں کوپگاں زرتگ ء وتی تمر دیں زانت ء سرپدی ء نشان ء ثبوت داتگ۔

نفسیاتی حساب ء بلوچ اجتماعی زند ء ہاتک ء پھنات گوں جوانی ء گندگ بنت کہ اودایک راجے وتی زندمان ء ہمک دمان ء چون گوازینیت ء وت ء گوں زند ء چہ پیمیم ہمگر نچ ء ہمگام کنت۔

چشمہ اے کتاب ء شعر گیشتر چہ پہلوان ء وش گٹ ء وش تواریں سوت جنوکانی توار ء زورگ ء نبشتہ کنگ بوتگ انت، پیشکا ایشی ء راگوں ساز ء زمیلی رہبنداں یی بچار ء سواری ء دیما آرگ ء جوانیں جہدے کنگ بوتگ۔ ہمار ہبندے کہ آہانی ساز ء آواز یاوش زیری ء

لوٹ انت اے کتاب ۽ تہا ہما گلئیں چیزانی ردم ۽ حساب ۽ اے گیدی شعر نزارگ ۽ آہان ۽ ہمارا بیان کنگ ۽ بلوچی لبزانک ۽ بہرے جوڈ کنگ بوتگ ۽ ہر ہاوش توار یا پھلوانے ۽ کہ کجام شعرے کجام رنگ ۽ الھان کرتگ درستانی ہوالہ ہم دنیگ بوتگ کہ تحقیق ۽ پوکاری ۽ ردا اے یک سنگین ۽ پُر ارزشتیں کارے۔ البتہ یک گپے اے ہم زانگ لوٹیت چشکہ گیدی شعر گیشاں چہ گیش ہنیچیں انت کہ آبلوچی عہدی ۽ نیم عہدی دور ۽ گوں سیادی دار انت ۽ گیشتر آہانی پر بندوک زانگ نہ بنت پرچا کہ ایشانی تہا ہنیچیں شعر بنت کہ یوک ۽ یک مردم ۽ پر بندوک نہ انت بلکہیں آہان ۽ گروپ ۽ حساب ۽ ہم پر بندگ بوتگ چشکہ سپت، لاڈوگ، سوت ۽ نازیک ایشی ۽ مستریں مثال انت کہ ایشان ۽ گیشتر جو ابی رنگ ۽ ہم پر بندگ بیت۔ پیشکا گیدی شاعری السی شاعری ہم شنگ بیت، یکے والیش کہ ایشی ۽ زبان لس مردم ۽ ہمک روچی زبان انت کہ ہمکروچی زند ۽ کار مرز بیت ۽ دومی ۽ ایشکہ ایشی ۽ تہا بازیں مردمانی دست مان انت۔

اے کتاب ۽ تہا گیشتر عہدی دور ۽ شعر انت ۽ قدرے نیم عہدی شعر ہم ہوار انت۔ کوہ سلیمانی گالوار ۽ چار موتک ہم ہوار انت ۽ اے کتاب ۽ تہا دگہ یک چیزے اے ہم گندگ بیت کہ گیدی شعر اا ابید مرچی یں بزاں نوکیں دور ۽ بازیں مردمانی شعر ہم ہوار انت کہ آہان گیدی رنگ ۽ درشان کرتگ انت۔

اے مردمانی ہوالہ وڈے ناوڈے ۽ دنیگ بوتگ بلے باند ہمیش ات کہ آہانی جتا یں لڑے بوتین ۽ ہماہانی نام ۽ رد ۽ گوں رد ۽ بند دنیگ بوتین انت دانکہ نوکیں کلاسیک ۽ ردا آہانی گیشینگ پہ وانوک ۽ ارزان تر بوتین ات۔

لاڈوک یا لاڈوگ ہم گیدی شاعریء مزینیں بہرے کہ اے کتابء گون نہ انت البتہ نازینکء زبیر وکانی تہا جاہے جاہے ایثانی مثال است انت بلے جتاں حیشیتء بیان کنگ نہ بوتگ۔

اے درستیں گپاں ابئید اگاں پولکاریء رھبندانی رد اچارگ بہ بیت تہ واجہ فقیر شادء اے ڈولیں جہد ستا کر زانتء بلوچی پولکاریء تاریخء وتی پر ارزشتیں مقامء ہندےء جھگیڑیء کن انت۔

بتگ انت سنج:

بلوچی گیدی شاعریء پولکاریء رداڈاکٹر فضل خالقء اے کتاب بلوچی اکیڈمیء 2007ء چاپء شنگ کرتگ۔ ایثیء تہا نازینک، لیلو/لولی، ہالو، لاڈوگ، زہیروک، موتک، سپت ہوار کنگ بوتگ انت۔ ایثیء پیش "درینء درج"ء وڈیں پولکاری ہم آئی دیماہہ درور ایر بوتگ انت بلے اے کتابء تہادگہ، لہتیں ہنچیں سر حال ہم مان انت کہ برزء دوئیں نام پکتگیں کتابانی تہا گون نہ انت چشکہ چکی/لیبی پر بند، رسترء دومی سہد ارانی بابتء شعرء امبا۔

البتہ اے کتابء تہا لاڈوگء سر حالء بازیں لاڈوگ ہوار انت کہ آدگہ کتابانی تہا ہم تاں ہدےء پے درور ہست انت۔ چکیء لیبی پر بندانی بابتء اگاں حکیم وفاء "زھگانی چاگرد" 2000ء، واحد شاکرء "بچکاں بچکاں گوازی" 1998ء، غوث بخش صابرء دوکسانیں کتاب "لئیب"ء "چکی پر بند" 1982ءء فقیر عنبرء لیب لچہانی کسانیں کتاب آئیء رادست بکتیں انت اے کتابء مڈی چدء گیشتر بوتگ ات انتء ایثیء ارزشت ہم گیشتر بوتگ

آت بلے اے کمی ء ابئید ہم ڈاکٹر ء اے جہد بلوچی در سندی پو لکاری ء ردا ماں بلوچی شعری لبرزانک ء پو لکاری ء یک جوانیں گالیجے ء اے ردا پو لکاری ء نوکیں در ء راہانی پچ کنگ ء ہاترا یک شریں سوچ ء سکینے۔

بلوچی لبرزانک ء اے مڈیانی جم کنگ ء شوہاز کاری ء ہاترا آئی ء چہ جیونی ء پیشکان ء ابئید دگہ کلکار ء کمک کارانی دز کمکی زرتگ ء آہانی منت ہم گپنگ چشکہ چہ جیونی ء خلیل ایاز، انور عبیدی، ملا بیبگر، ہارون آزات، طاہر دیدگ چہ پیشکان ء اسحاق محمود، ارشاد، ملا خدا داد (کرمی) ء ہم دز کمکی ء منت گپنگ۔

اے سر جہیں پو لکاری ء ردا ہے گپ زانگ بیت کہ واجہ فضل خالق ء اے پڑ ء گو سنگلیں پو لکاریانی تہا کجام کمی یے کہ مارنگ آہان ء پورا کنگ ء جہد کرتنگ۔ چشکہ اے بابت ء آوت گنثیت "چوناء اے پڑ ء" درین "رد ء بند عطا شاد، عین سلام" ء "درج" رد ء بند فقیر شاد) انجیں تمبہ انت کہ شوشگ نہ بنت ء اے کتاباں اے کمی ء راتاں حدے ء سیدہ کنگ بلے من وتی دل ء لہنتیں کمی آن ء مرت ء ہمے جہد ء راکے دیمتر ابرگ ء واہگوں داشت۔ من آ کمی دور کت نہ کنگ انت بلے ہمے راہ ء دگہ سر جنو کے ء رابلیکس توفیقے بہ بیت ء انجیں ڈر ء گوہرانی شوہاز ء در بنیت (فضل خالق، 2007، 3، 4)

ڈاکٹر فضل خالق ء اے دانک ء چہ ہمے مارگ بیت کہ بلوچی گیدی شاعری ء سر زبانی لبرزانک ء مڈی مئے کہنیں مردمانی گورا انگت ء باز ء بے کساس انت بلے اے ردا انگت ء دلجمیں پو لکاری لوٹیت ء اگاں مئے پو لکاری ء بن جاہ ء ادارہ گیشتر اے نیمگ ء دلگوش گور بکن انت تہ بلوچی سر زبانی لبرزانک ء اے بے کساسیں مڈی گیشتر در جنگ ء پھریزگ بوت کنت۔

بلوچی گیدی شاعریء دگہ، ہنتیں پٹء پوپی نیشٹانکء کتابانی سراچشانک:

بلوچی لبزانکء بلوچی گیدی شاعری یک مزنیس ہسنگاریں پڑے تنے وھدی اے بابتء
ہنتیں کتاباں ابئید دگہ چشیں دلجمیں گالگجے زورگ نہ بوتگ کہ بلوچی گیدی شاعریء
سرجمیں مڈی پہریزگ بہ بنت۔ البتہ بلوچی نوکیں لبزانکء بنداتی روچاں بگر داں روچ
مروچی بلوچیء بازیں کلکاراں وتی وتی وسء واکء رداکجام پئمیں پولکاری یے کرتگء
نیشٹانک دیما آرتگ آہانی تھا، ہنتیں نیشٹانک منی دیما گوستگ انت چشمکہ دستانغ ماں بلوچیء"
کے بی کمال بزدار، اولس مئی، 79ء

■ "دستانغ"۔۔۔۔ بلوچی، ستمبر 88ء

■ "بلوچی زوانء گیدی شاعری"۔۔۔۔ تپتان، دسمبر 88ء

■ "ڈبھی" کے بی کمال بزدار، اولس، جنوری، فروری 91ء

■ "دستانغ بلوچی شاعریء بہرے" محمود مومن بزدار، اولس، نومبر / دسمبر 69ء

■ "سلیمان کوہء بلوچی شاعری" واحد بزدار، بلوچی، جنوری، 87ء

■ "پچگی برپند" شفقت بلوچ، زمانہ، اپریل 81ء

■ "نازینک" محمد ایوب خان، اومان، جون، 57ء

■ اویلی شاعریء روایت، مٹھاخان مری، اولس، جون، 70ء

■ عہدی بلوچی شاعری۔۔۔۔ زمانہ بلوچی، 14 مارچ 94

■ لولی، لیلٹی، پیر محمد پیرل زبیرانی، اولس دسمبر 61ء

■ زہیروک، عطا شاد، زمانہ، جنوری، 75ء

■ موتک، عبد القادر شاھوانی، اولس، اکتوبر، 73ء

- بلوچی لیب سوت، عبدالرشید عومراڈی، سوغات، اپریل 87ء
- شعر چاپ ء نازینک، فضل احمد غازی، اولس، ستمبر، 67ء
- لیلو، انور شاہ قحطانی، بلوچی، نومبر / دسمبر 79ء
- زہیر وک، میر عیسیٰ قومی، نوکیں دور، 8 نومبر، 62ء
- مود گیا موتک۔۔۔ بلوچی، جولائی / اگست 80ء
- زہیر یگ یازہیر وک۔۔۔ بلوچی، فروری 81ء
- سپت۔۔۔ بلوچی، مئی، 81ء
- لیکو۔۔۔ بلوچی، مئی، 81ء
- بلوچی شاعری ء سپت، یوسف عزیز گچکی، زمانہ، فروری 83ء
- عاروسی سوت، ملک محمد رمضان، زمانہ، جنوری، 73ء
- دستاغ، احمد شاہ مری، اولس، فروری، 78ء
- ڈیہی، شیر محمد مری، اومان، دسمبر، 58ء
- بلوچ بانک ء شاعری، صورت خان مری، اولس، جون، 66ء
- دستان یادستاغ۔۔۔ نوکیں دور، 24 اگست 66ء
- بلوچی ٹپا۔۔۔ اولس، اکتوبر، 66ء
- گیدی لوزانک۔۔۔ اولس، نومبر / دسمبر 69ء
- مئے گیدی لوزانک ء ڈرامہ۔۔۔ اولس، نومبر / دسمبر / 70ء
- ماں بلوچی شاعری ء زالبولانی بہر، ڈاکٹر صبیحہ سحر مینگل، سنج، 85ء
- مئے گیدی سوتال، عاقل خان مینگل، اولس، اگست، 72ء

- ماں بلوچی شاعری ء سوت۔۔۔۔ زندمان، دسمبر 94ء
- بلوچی مہلوکی شاعری ء بہرے، غفار ندیم، اولس، مارچ / اپریل 65ء
- "بلوچی شاعری ء زہر وک" غنی پرواز، آساپ نومبر 92ء (دشتیاری، 2007، 477،
(435)

- لیلو، سپت، سوت، نازینک ء گچینی بہر، بوہر کلاچی، بلوچی لہزنانک، جولائی، 1995
  - سپت، مقبول عثمان پیدار کی، لہزنانک، اگست 95ء
  - زھگی سوت، ارشاد عامل، سوغات، مئی 2000ء
  - سپت ماں بلوچی شاعری ء، یوسف عزیز گچکی، بلوچی لہزنانک، جولائی 95ء
- (دشتیاری، 2009)

اے نبشتانکاں ابئد ماہتاک بلوچی لہزنانک حب ء گیدی شاعری ء بابت ء دو خاصیں تاک
جولائی ء اگست 1995ء چاپ ء شنگ کر تگ ء وھدیکہ سے ماھی تاک "اوتاک" مکران ء
اپریل، مئی، جون 2018ء تاک ء یک بہرے گیدی شاعری چاپ کنگ "طاہر حکیم
(7، 2019)

بلوچی ماہتاک ء تاکبندانی تھا چاپ بوتگیں لس نبشتانکاں ابئد بلوچی گیدی شاعری ء سرا
لہتیں مقالہ ہم نبشتہ کنگ ء پوکاری تاکبندانی تھا چاپ ء شنگ کنگ بوتگ انت کہ آہانی تھا
چیزے مقالہ دیما ایر کنگ بنت۔

- گیدی شاعری ء موتک "نسرین بلوچ، تاکبند ھتکین، (اولی تاک) 2009ء
- بلوچی گیدی شاعری ء جنین آدم (مقالہ) واحد بخش بزدار، بلوچی گیدی ء عہدی
لہزنانک / بلوچی زبانی ربیت (یکروچی سیمنار) شعبہ بلوچی، جامعہ بلوچستان کونٹہ، 2012

- بلوچی لوک ادب اور بلوچی ڈیہی و دستانغ، غلام نبی ساجد بزدار (مقالہ)
- بلوچی گیدی ء عہدی لہزنانک / بلوچی زبانی ربیت، ردء بند، ڈاکٹر عبدالصبور، رحیم مہر بلوچ، شعبہ بلوچی، جامعہ بلوچستان کونٹہ، 2012
- "گیدی لہزنانک ء سوت ء رنگ ء تہر" ڈاکٹر عبدالحلیم صادق، تاکبند ہٹیکین، (ہشتمی تاک) 2016
- بلوچی گیدی شاعری ء سراسندی پولکاری ہم کنگ بوتگ کہ آہانی تہا، لہتیں پولکار ء آہانی پولکاری ء سر حال اے وڑا انت:

- غلام نبی ساجد بزدار (ایم فل) بلوچی ڈیہی کا تاریخی اور تنقیدی جائزہ، 2012
- نسرین گل (ایم فل) بلوچی لوک شاعری کا تحقیقی و تنقیدی جائزہ، 2014ء
- محمد اعظم (ایم فل) بلوچی دستانغ (جاری) 2018 (سیشن)
- زینت ثناء (پی ایچ ڈی) بلوچی لوک ادب، 2007ء

گڈی تران

گیدی شاعری بندر ء بنی آدم ء باہندانی تچکیں درشان انت کہ ایشی تہا گوں پھکیں ء سادگیں لہزناں بنی آدم ء واہگ ء باہندانی ہمک روچی زند ء چاگرد ء عکس ء رنگ درانگا زگ بنت، ایشی تہا بنی آدم و تاروتی ربیدگ ء آدینک ء چارایت ء زند ء گم ء وشیانی مارشتاں درانگا زایت ء وتی ارواہ ء تاہیر دنت۔ گیدی شاعری ء بازیں تھر ء رنگ بنت کہ زند ء ہمک تک ء پھنات ء درانگازی ء کن آنت۔ چشکہ موتک، نازینک، سپت، لیلو (لولی)، ہالو، لاڑوگ، لیکو، ء ڈنکو، لیلڑی، ڈیہی، مورو، زہیروک، امبا، دستانگ، لیکہ ء دگہ۔

گیدی شاعریء بابت ء بلوچ کلکاراں وتی وڑا پوکاری کرتگ ء آئی بازیں تک ء پھنات گیشینگ انت۔ اے بابت ء بلوچ کلکار ء پوکارانی ہما کتاب کہ دیما اہتگ انت آہانی نام چوش انت:

ڈیھی ء دستانگ 1971 غوث بخش صابر، ڈیھی ء دروشم 2001 واحد بخش بزدار، درج 2003، فقیر شاد، بتلگ انت سنج 2001، ڈاکٹر فضل خالق، ڈیھی سوت 1988، مٹھا خان مری، بلوچی لوک ادب 2016 عابد میر، بلوچی گیدی شاعری (ردء بند) 2019 طاہر حکیم، دمبانی میار 1212 اسحاق رحیم۔

ایشاں ابید عطا شاد ء عین سلام ء درین، پروفیسر صبا دشتیاری ء پٹ پو لی کتاب گلکار ء چکنکار 1990 ء تہا ہم گیدی شاعریء بابت ء پوکاری کنگ بو تگ ء نوکیں پوکاری ء اے گپ ہم دیما اہتگ کہ بلوچی گیدی شاعریء یک تھرے کہ ڈیھی ء نام ء زانگ بیت ء کوہ ء سلیمان ء دمگاں سک نامدار انت ء آہانی شاعریء تھرہا نیکو ء گوں ہمدپ ء ہم گونگ انت۔

سرشون

- بلوچ، عبدالصبور / مہر رحیم (ردء بند) بلوچی گیدی ء عہدی لبز انک، 2012،
 کوئٹہ، شعبہ بلوچی، جامعہ بلوچستان۔
- صابر، غوث بخش، ڈیھی ء دستاغ، 1971، کوئٹہ، بلوچی اکیڈمی۔
- بزدار، واحد، ڈیھی ء دروشم، 2001، کوئٹہ، بلوچی اکیڈمی۔
- دشتیاری، صبا، گلکار ء چکنکار، 1990، کراچی بھار گاہ پبلی کیشنز۔
- دشتیاری، صبا، گنگد امین گلزمین، 1996، کراچی، سید ہاشمی ریفرنس لائبریری۔
- شاد، فقیر، درج، 2002، 2017، بھیرین زبان شنکار۔
- خالق، ڈاکٹر فضل، بتلگ انت سنج، 2007، کوئٹہ، بلوچی اکیڈمی۔
- دشتیاری، صبا، بلوچی زبان ء لبز انک، 2009، کراچی، سید ہاشمی ریفرنس لائبریری۔
- میر، عابد، بلوچی لوک ادب، 2016، کوئٹہ، بلوچی اکیڈمی۔
- رحیم، اسحاق، دمبانی میار، 2012، ملا ابا بکر کلمتی اکیڈمی / ساچ پبلی کیشنز۔
- عطا شاد / عین سلام، درین، 1970، کوئٹہ، بلوچی اکیڈمی۔
- مری، مٹھا خان، ڈیھی سوت، 1988، کوئٹہ، بلوچی اکیڈمی۔
- حکیم، طاہر، (ردء بند) بلوچی گیدی شاعری، 1019، اوتاک مکران (تاکبند)

ماتی زبان: ارزشت و بستار (پولکاری و نگدی وانشت)

شرف میر¹

Abstract:

Mother Tonunge is also called native language or language first. Mother tongue is considered as a wealth of inheritance and learns form the mother lap not from the other sources.it has a strong connection with the mother land, nationalism and cultural hiretage.

In the modern era of globalization, mother tongue all over the world, facing serious and multidimensional treats. Balochi is one of those mother tongues which has no standard orthography and not teaches yet properly in the public and private schools in the Balochistan Province, which is called the Baloch mother land.

---

1. لکچرار، شعبہ بلوچی یونیورسٹی آف بلوچستان کوئٹہ

This paper illustrates the importance of education in mother tongue in prespective of Balochi language.

گچین لوز: مادر ٹنگ، نیٹیو لینگویج، پولکاری، رامہنگ، رجانک، لاشعور، شعور، تحت شعور، لاچار، گنگ۔

ہما زبان کہ آئی ءراز ہگ مات ء کٹ ء یاچہ لوگ ء ہیل کنت آئی اراتی زبان گش
 انت۔ اردوزبان ءپہ ایشی ء "مادری زبان" یا "ماں کی بولی" یا "ماں بولی" ء گالبند کارمرز بیت
 انت، وہدیکہ بلوچی ء "ماتی زبان" یا "مات ء زبان" ء گالبند کارمرز بنت۔ ہے رنگ ء
 انگریزی زبان ءپہ ایشی ء "مادر ٹنگ" یا "مادر لنگویج" یا "نیٹیو لینگویج" ء گالبند کارمرز بنت
 ۔ بلکیں اگاں اے گوشگ بیت انت کہ زہگ مات ء زبان ء آئی ء زبان ء گوں بند وکیں سر
 ء پراں آئی ء ودی بونگ ءچہ ساری لاشعوری رنگ ء دروشم ء ہیل کنگ ء بندات کنت۔
 بازیں زبان زانت ء پولکاری گوشگ انت کہ مات ء کٹ زہگ ء اولی مکتب انت، بزاں کہ
 آئی ء راہرچی کہ ہیل کنگی انت آچہ مات ء ہیل کنت ء مات ء زبان زہگ ء زند ء آئی ء
 نفسیات ء سرامز نیں اثرے دور دنت۔

"By mother tongue, we understand what linguistics usually refers to as L1 that is the language first acquired by a child and the first

one to find expression developed from the language" (Tulasiewicz&adams, 27:1998)

ایشی ءچہ پدرانہ کہ ہما زبان کہ آئی ء تہا زہگ وتی بئی جوش ء جو زگانہ پدرانہ ء کنت۔ اے گوشگ جوان تر ء شر تر انت کہ اے زہگ ء ودی بونگ ء زبان انت۔ علامتی رنگ ء ماتی زبان ء را "L1" بزاں کہ اولی یا بئی زبان، دومی لوزانی تہا "پیدائشی زبان" گوشگ بیت انت۔ وہدیکہ ہما زبان کہ آئی ء رازہگ رند ء ہیل کنت آئی ء راجیدگی حساب ء یا علامتی رنگ ء دروشم ء "L2" ء نام دینگ بیت انت۔ اے زہگ ء ماتی زبان یا پیدائشی زبان نہ انت بلکیں ایشی ء رازہگ رند ء چہ وتی کش ء کریا چاگرد ء ہیل کنت۔ بازیں وہد ء "L2" آئی مجبوری بیت انت۔ اے ہبر ء راجوش گیش ء گیوار کنگ بوت کنت کہ اگاں یک مردے یک چاگردے ء تہا جاہ منند انت ء آتی لوگ ء وتی ماتی زبان ء گوشگ ء انت بلے آچاگردے تہا آئیانی کساس سک کم انت ء چاگردے تہا نیادی ء زبان دومی انت، بلے آدمی زبان ء ہم گوں جوانی ء شری ء زانت۔ دومی زبان آئی ء "L2" انت۔ پے درور سندھ ء تہا بازیں بلوچ آباد انت کہ آئیانی ماتی زبان بلوچی انت بلے آبلوچی ء ہوار سندھی ء ہم جوانی ء گپ ء تران کن انت۔ اے رداسندھی زبان آئیانی دومی زبان بزاں کہ "L2" زانگ بیت انت۔

"مادری زبان یا زبان اول یا نسلی زبان یا آبائی زبان یا پیدائشی زبان کسی انسان کی اس زبان کو کہا جاتا ہے جس کو وہ بچپن میں ماں باپ سے سیکھ لے اور اس زبان کو بطور زبان اول اختیار کرے" (wikipedia, 2018)

ماتی زبان ہمک انسان ء جوش ء جوز گانی در شان کنگ ء جوان ، شر تر ء ارزان
 تریں راہ انت پرچہ کہ ایندگہ زبانی تہاناں کسے جوانی ء گوں وتی جوش ء جوز گان ء در شان
 کرت کنت ء ناں ہے جوش ء جوز گان ء جوانی ء الپانی ء نبشتہ کرت کنت۔ پے درور اگاں یک
 نبشتہ کارے ء ماتی زبان بلوچی انت یاسندھی انت ء آئی ء اردو یا انگریزی سک جوان ء شر
 انت، بلے آوتی دل ء جوش ء جوز گان ء ہمارنگ ء دروشم ء کہ بلوچی یاسندھی ء نبشتہ کرت
 کنت آرنگ ء دروشم ء اردو یا انگریزی ء نبشتہ کرت نہ کنت۔ ایشی ء درور بلوچی یاسندھی ء
 ہما نبشتہ کار انت کہ آوتی ماتی زبانی ہما ہی ء انگریزی ء اردو ء ہم نبشتہ کن انت بلے ہمارنگ
 ء کہ آوتی درشانی ء ماں وتی ماتی زبانی تہا کرت کن انت آرنگ ء دری زبان ء تہا کرت نہ کن
 انت۔ ماتی زبان انسان ء رگ ء روتگان ہمگر نچ انت، ہے حاترا انسان وتی مارشان ء جوانی ء
 در شان کرت کنت۔ ہے جیڑہ ماتی زبان ء رجانکائی انت، ہما نکان کہ بلوچی، براہوئی، سندھی
 ، پنجابی، سرانیکئی یا پشتو ء نبشتہ انت ء آیان ء اردو یا انگریزی ء رجانک کنگ بوتگ۔ اولی گپ
 ایش کہ اے زبانی مواد ء نکانان ء ہما دروشم ء رجانک کنگ سک باز گران انت۔ دومی ہبر
 ایش انت کہ اگاں آیان ء اردو ء انگریزی ء رجانک کنگ بیت گڑا آینی آدروشم بدل بیت
 انت۔ ماتی زبان ہیل دینگ نہ بیت، بلکیں آدرتی عملے ء آئی ء رازہگ چہ مات، لوگ ء
 مردم، وتی چپ ء چاگرد، کہول، دود ء ر بیدگ ء چاگرد ء ہیل کنت۔

"مادری زبان" سے مراد "ماں کی بولی" یعنی وہ زبان ہے جس میں ایک
 ماں اپنے بچے کو "لوری" دیتی ہے اور اسے بولنا سکھاتی ہے۔ "مادری
 زبان" جو کہ بچہ اپنے گھر میں بچپن سے سنتا ہے اور وہ اس زبان کو پہلے
 پہل بولنا سکھتا ہے اور یہ زبان بچے کو سکھائی نہیں جاتی بلکہ اس زبان

کو بچہ اپنے ماں باپ بھائی بہن کی گفتگو کو سن کر خود ہی سیکھ جاتا ہے۔ بچہ کو ہر ماں اپنی زبان میں بات کرنا سکھاتی ہے، اچھے اور بری باتوں سے واقف کرواتی ہے، "تہذیب" اور "اخلاق" اسی زبان میں بچہ کو سکھائے جاتے ہیں" (Suhail, 2018)

بلوچی ماتی زبان ء بستار ء وانینگ نہ بونگ ء انت بلے بلوچ ہمک ہند ء د مگ ء کہ آباد انت آنہ ایوک ء وتی چاگرد ء تہا بلوچی ء گپ ء تران کنت، بلکیں آئی ء راوتی دود ء ربیدگ ء ہم سدھ ء سماست انت۔ آئی ء جہد ہمیش انت کہ آوتی زبان ء دود ء ربیدگ ء پہازگ ء پہ جہد ء کوشست ہم بکنت۔ بلے کہ سرکاری سند ء بلوچی زبان ء راماتی زبان ء جہت ء آشرف ء بستار دینگ بونگ ء نہ انت۔ پدا ہم وتی چندے ء ذاتی جہدانی برورد ء بلوچ وتی زبان ء دود ء ربیدگ ء رازندگ دارگ ء انت۔ بلوچی زبان ء بازیں اکیڈمی ء گل است انت ء بازیں نوکیں گل ء ادارگ جوڑ بونگ ء انت۔ اے گل ء ادارگ نہ ایوک ء شعری ء رداکی برنامگ ء سیمینار جم دارگ ء انت بلکیں مزینں کسا سے ء کتاب چاپ ء شنگ کنگ ء انت۔

ابید چہ ایٹی ء بازیں تاک، تاکبند، سے ماہی، شش ماہی، ماہتاک ء روتاک ہم چاپ ء شنگ بونگ ء انت۔ ماتی زبان ء جہت ء بلوچ ہر ہند ء د مگ ء کہ آباد ء جاہ مند انت، آیانی جہد ء کوشست انت کہ آہے تاک، روتاک ء ماہتاکاں بزور انت ء بو ان انت۔ ایٹی ء اندازگ چہ ہے گپ ء جنگ بیت کہ اے تاک ء ماہتاکانی وانوکانی تہا روچ پہ روچ گیشی آیان انت۔ اے جاور ہے ہبر ء پڈرائی ء کنت کہ بلوچ ء شعور ء آگاہی وتی ماتی زبان ء حوالہ

ءزیات بونگ ءانت۔ آئی ءواہگ انت کہ آئی ءزبان ہے رنگ ناں بلکیں ایشی ءچہ زیات
دیروئی بکنت۔

"دورِ حاضر میں انسان کہ ذہنی نشوونما کے لئے مادری زبان ایک لازمی
عنصر ہے۔ آج نہ صرف امریکہ بلکہ تقریباً تمام ہی ترقی یافتہ ممالک کا
نعرہ مادری زبان میں تعلیم دینے کا ہے، لیکن افسوس کہ ہم اپنی اولاد کو
اپنی مادری زبان میں تعلیم دلوانے کے بجائے انگریزی کو ہی بچہ کا
مستقبل قرار دیتے ہیں جبکہ بچہ اپنی مادری زبان ہی میں تعلیم حاصل
کرتے ہوئے اپنے مقصد کو آسانی سے حاصل کر سکتا ہے، چونکہ بچہ
مادری زبان میں تعلیم حاصل کرتے ہوئے تمام علوم کو بڑی آسانی سے
سمجھتے ہوئے حاصل کرتا ہے" (Suhail, 2018)

بلوچی زبان ءماتی زبان ءجہت ءدگہ پہناتے ایش انت کہ مکران ءرخشان ءابید
اندگہ دمگاں ایشی ءجاور اسٹیکس شرنہ انت، بزاں کہ اوداں بلوچی زبان ءوانگ ءنبشتہ ءجاور
جوان نہ انت، چوش کہ سبی، نصیر آباد، جعفر آباد، بولان کچھی، صحبت پور، کولہو، جھل مگسی ء
ڈیرہ بگٹی ءدگہ ہوار انت۔ ہے حساب ءسندھ ءتہا کراچی ءشہر ءیل کن کہ آئی ءبلوچی
زبان ءلبزانک ءدیروئی ءمزنیں کر دے پیلہ کرتگ، سندھ ءاینڈگہ شہراں کہ بلوچ آباد
انت اوداں بلوچی زبان ءماتی زبان ءجہت ءجاور گیگ نہ انت۔ ایشی ءیک سبب ءعلت ایش
انت کہ سندھ ءبلوچ ءرا آئی ءاسکول ءوانگ جاہاں بلوچی ءوانگ ءوانینگ ءنیچ وڑیں
آسراتی یے نیست انت۔ بلکیں آئی ارا بلوچی ءبدل ءسندھی وانینگ بونگ ءانت۔ دومی
ایش کہ آبلوچی ءبدل ءسندھی ءراوتی ماتی زبان گوشت۔ ہے حساب ءدگہ یک علت ء

سببے ایش انت کہ سندھ ۽ ہما بلوچ ہند ۽ دمگاں کہ آباد انت اودامار کیٹ ۽ زبان بلوچی ۽ بدل ۽ سندھی انت۔

ماتی زبان بلوچی ۽ گوں ہے رنگیں جاور پنجاب ۽ گندگ ۽ کنیت انت۔ ہما ہنداں کہ بلوچ آباد انت آیانی مز نہیں کسا سے ۽ وتی زبان بلوچی یل کر تگ ۽ دمگ ۽ زبان سرانگی ۽ روتی ماتی زبان گچین کر تگ، چیا کہ مار کیٹ ۽ نیادی ۽ زبان بلوچی نہ انت ۽ ہمک مردم بلوچی ۽ بدل ۽ سرانگی زبان ۽ گپ ۽ تران کنت۔

ہے رنگیں جاورے ۽ نیمگ ۽ ہندوستان ۽ زبان زانت ۽ کو اس انعام اللہ خان شیر وانی دلگوش دیان ۽ نبشتہ کنت کہ،

مادری زبان وہ زبان ہے جس سے انسان جذباتی طور پر منسلک ہوتا ہے
 یہ وہ زبان ہے کہ اگر کوئی شخص اس زبان کو چھوڑ کر کسی دوسری
 زبان کو مادری زبان بنا لے تو اس صورت میں وہ ذہنی طور پر تو وہ زندہ
 رہ سکتا ہے مگر جذباتی لحاظ سے مفلوج، بنجر اور سپاٹ ہو جائے گا
 "(شیر وانی، 2013:23)

اے رنگیں جاور ۽ اگاں یک مردمے وتی ماتی زبان ۽ یل کنت ۽ بلوچی زبان ۽ گپ ۽ گال نہ کنت، نبشتہ نہ کنت ۽ دومی نیمگ ۽ کرار کرار ۽ وتی بلوچی دود ۽ ریدگ ۽ ہم یل کنان بیت انت، بلے کہ وت ۽ بلوچ گشیت، بلے وتی دل ۽ جیریت ۽ زانت کہ منی بکی زبان اے نہ انت ۽ اگاں من ۽ زبانے است گڈاں آبلوچی انت۔ بلے من وتی دود ۽ ریدگ یل کر تگ ۽ ایوک ۽ پے نام ۽ وت ۽ بلوچ زانگ ۽ یاں۔ اے رنگیں جاور ۽ چہ بازیں مردم ۽ دل ۽ ہل ۽ واگے ودی بیت ۽ آدوار ۽ وتی زبان ۽ دود ۽ ریدگ ۽ نیمگ ۽ واتر کنت۔ آجہد کنت

کہ وقتی پتہ پیر کی دود و بیدگ و رادوار و زندگ بکنت و وقتی ماتی زبان و ہیل بکنت، اگان ناں گڈا آبازیں چاگردی و نفسیاتی جیرہ و جنجالانی آماج بیت و آہے رنگیں کش مہ کشانی تہا کپ آنت۔ چیا کہ وقتی بندر و بنزہ و چہ سدگ و دور بوئنگ و ت یک نادر اہی و زانگ بیت انت۔

ماتی زبان و ایوک و وانگ یک زبانی و وانگ نہ انت بلکین ایشی و بنزہ و روتنگ گوں انسان و سنج، در سنج و چیر سنج و پگر و حیالاں گوں بندوک انت، چیا کہ انسان وقتی ماتی زبان و چاگرد و سند و پگر کنت و پدا آئی و راوتی لیکہانی ردا پدر کنت یا نبشتہ کنت، ایشی و تحکیں راہ و دگ ہمیش انت کہ ہما زبان و کہ پگر و حیال کنگ بیت انت، ہما زبان و نبشتہ کنگ بیت انت۔ اگان چوش نہ بوت گڈاں بزاں کہ اے عمل و تہا پرشت و پروش کنیت انت و اے عمل وقتی سند و گوں تہی و سرجم نہ کنت۔

ڈاکٹر حسن رضاماتی زبانی ہے رنگیں جاور حال و بابت و نبشتہ کنت کہ

"سند ہے کہ حافظہ اور یادداشت تک رسائی زبان کے وسیلے سے ہوتی ہے اور یہ زبان یقیناً "مادری زبان ہوتی ہے۔ ممکن ہے شعور، لاشعور، تحت شعور کا سفر کرنے والا ذولسان، سنہ لسان یا ہمہ لسان ہو مگر اس کا یہ ذہنی سفر مادری زبان کی قیادت میں یہی ہوتا ہے کیونکہ مادری زبان انسان کی فطرت و جبلت کا جزو لاینفک ہوتی ہے البتہ انسان مصلحتاً یا ضرورتاً "مادری زبان کے علاوہ دوسری زبانوں کا بھی استعمال ترسیل و اظہار کے لئے کرتا ہے" (رضا، 2013: 23)

ماتی زبان، بنی آدم ء پگہ ء بنزہ انت پرچہ کہ زہگ ء اولی لبز آئی ء ماتی زبان ء تہا بیت
انت ء زہگ اولی رند ء ہما چیزانی نام ء وتی ماتی زبان ء زانت کہ آیانی بابت ء آپگہ ء حیال
کنت۔ اے پگہ ء حیال ہم آوتی زبان ء لیول ء سند ء کنت پدا آہے چیزانی بابت ء وتی چاگرد ء
تہاگوں وتی برات، گوہار، مات ء پت ء سنگت ء دزگوہاراں گپ ء تران کنت۔

بنی آدم ء دیمروئی ء نشانی ء چیدگ آئی ء ماتی زبان انت پرچہ کہ ماتی زبان ء ابید
دومی زبان ء وانگ ء نبشتہ کنگ ء مول ء مراد ایش انت کہ زانت دربرگ بوئگ ء نہ انت
بلکیں یک دگہ نوکیں زبانے ہیل کنگ بوئگ ء انت۔ ہے جیڑہ پاکستان ء نو دربران ء دیما
کپتنگ ء آوانگ ء زانگ ء جوانیں دیمروئی ء بدل ء ایوک ء ڈگری ء سند آن زورگ ء
انت۔ ایشی ء ابید آیانی علم ء زانت انسانی زند ء تہاچ وڈیں دیمروئی ء آرگ ء نہ انت، چیا کہ
آیانی علم ایوک ء ساری ء چہ ودی بوتگیں علم ء زانت ء نقل انت۔ آیانی پگہ ء حیال ء بود
ہنکس نہ انت کہ آنوکیں حیال ء لیکہ ء دیما بیارانت، چیا کہ آدومیانی زبان ء زانگ ء
انت، نبشتہ کنگ ء انت ء پگہ ء لیکہ ہم ہائی ء کیلو ء قالب ء ایر کنگ بوئگ ء انت۔

اگاں دگنیاء سائنس ء لبز انک ء نیمگ ء چمان ء شانک دینگ بیت گڈاں اے
ہبر دیما کئیت انت کہ ہماراجاں دیمروئی کرتگ کہ آیاں وتی زہگان ء آیانی ماتی زبان ء
وانگ ء زانگ ء نیمگ ء رامینتگ ء آیاں وتی علم ء زانت ء راماتی زبان ء درشان کرتگ ہما
مردمانی زبان کہ انگریزی بوتگ آیاں وتی زبان وئنگ، وانینتگ ء نبشتہ کرتگ۔ ہمایانی زبان
کہ جرمن بوتگ آیاں وتی زہگان ء وتی ماتی زبان وانینگ ء نبشتہ کنامینتگ ء آیانی زہگاں وتی
علم ء زانت جرمن زبان ء دربرتگ۔ ہے رنگ ء پاکستان ء ہمسائگیں ملک چین انت کہ آئی
ء ہمک زہگ وتی زبان ء نہ ایوک ء وانگ ء انت بلکیں آئی ء ہبر کنگ ء انت ء ایشی ء ہواری ء

نہشتہ ہم کنگ ء انت۔ چین وتی دراہیں سائنسی دیمروئی ء وتی زبان ء تہا نہشتہ کنگ ء انت۔
 دومی نیمگ ء ایران انت کہ اوداں علم ء زانت دیمروئی کنگ ء انت اوداں ہر علم فارسی
 زبان ء تہا انت۔ اسکول ء بگرتاں یونیورسٹی ء عدالت ء پارلیمنٹ ء برو آوتی زبان ء سرانہ
 ایوک ء پھر بند انت بلکیں آئی ء دیمروئی ء پھ ہر وہد ء کار کنگ ء انت۔ بلے پاکستان ء ماتی
 زبانوں و اہل کہ آئیانی جاور سک باز حراب انت۔

بلوچی، برہوئی سندھی، سرائیکی، پنجابی، پشتو ء ایندگہ زبانوں ء آرزشت ء بستار
 دینگ بوئگ ء نہ انت کہ آئیانی حق انت بلے اردو کہ آئی ء آئین پاکستان ء پاکستان ء راجی ء
 قومی زبان لیکنگ۔ اردو سرجمی ء برجمی ء ناں وانگ جاہاں و ایننگ بیت، ناں عدالت ء
 کچھریاں، آدگہ ہبرے کہ اردو ناں بلوچ ء ماتی زبان انت، ناں سندھی ء ماتی زبان انت، ناں
 پنجابی ء ماتی زبان انت، ء ناں سرائیکی ء پٹھان ء ماتی زبان انت۔ ہندوستان ء چہ لڑ ء بار کنوکیں
 لہتیں مردمانی (تیوگینانی نہ انت) زبان انت کہ پاکستانی ملکی زبان جوڑ بوئگ۔

ماتی زبانانی آرزشت ء بستار:

ماتی زبان ء آرزشت ء اہمیت میانی اُستمانی رد ابا زانت، چیا کہ ماتی زبان ء آرزشت
 ء اہمیت ء چہ انکار کنگ ء بگیر بوئگ ء مول ء مراد مات ء مہر ء چہ وتادور دارگ انت۔ آئی ء
 مہر ء رانہ منگ انت یا آئی ء آرزشت ء بستار ء کم کنگ انت۔ ماتی زبان ء مات ء نیام ء سکیں
 محکم ء زور آوریں سیالی یے است انت۔ مات بنی آدم ء رامہر ء دوستی ء شون ء دنت ہے
 رنگ ء ماتی زبان ہم۔

"ویسے تو ماں کی زبان صرف محبت ہوتی ہے جو زبانوں کی شناس سے

بھی پہلے ہماری روح میں موجود رہتی ہے۔ جب ہم پیدا ہوتے ہیں تو

صرف ماں کی پکار کو ہی محسوس کر سکتے ہیں۔ کانوں میں آذان کی آواز سے قبل ہی ہمارے کان ماں کی آواز مانوس ہوتے ہیں لیکن جوں ہی ہم شعور کہ دہلیز کو چھوتے ہیں، تھوڑا سا چلنے پھرنے لگتے ہیں تو ماں ہمیں چلنے پھرنے کے ساتھ تو تلے الفاظ میں اپنی زبان سکھانے کی تربیت دینا شروع کرتی ہے۔ پھر جب ہم الف اللہ سے میم ماں تک پہنچتے ہیں تو ہم شعور کی زبان بولنا شروع کرتے ہیں، جو ہماری مادری زبان کہلاتی ہے" (جمالی، 2018)

بلے دگنیاء تہا ترندی ء تیزی ء گوں و ہد ء دور بدل بو نگ ء ہواری ء زبان ء ارزشت نیادی ء لوٹ ء گزرانی رد ابدل بو آن انت ء چیزے زبان کہ آ نیادی ء زبان گوشگ ء قرار دینگ بنت آیانی طلب ء لوٹ زیات بو ان بنت ء ایندگہ زبانانی ارزشت گشتے کم بو ان بنت۔ ایٹی ء مزن ء مستریں درور پاکستان ء تہا ماتی زبان چوش کہ بلوچی، براہوئی، ہزارگی، سندھی، سرائیکی، پشتو، پنجابی بلتی ء ایندگہ زبان انت کہ آیانی ارزشت ء راردو ء انگریزی ء کم کرتگ ء آیان ء چیر ترینگ۔ ہے رنگ ء ہے زبانانی گشوگ ہم وتی ماتی زبانانی لبز انک ء چہ زیات اردو ء انگریزی لٹریچر ء وان انت، بلے دومی نیمگ ء نیادی ء مارکیٹ ء چارے گڈاں اردو ء ارزشت ء بستار ء رانگریزی ء کم کرتگ، چیا کہ پاکستان ء اسکولاں بگرتاں کورٹ ء کچھریاں زبان انگریزی انت۔ کامیابی ء سوب مندی ء زبان انگریزی انت ء انگریزی ء راسوب مندی ء کلیت زانگ بیت انت۔ پدانیادی ء ہم ہر چیز ء سرائیکی زبان نبشتہ انت، بزاں کہ زردار ء سرمایہ دار ء پدانیاتی زبان ء زندگ کنگ ء دو میانی سرامٹگ سک بازاران بو تگ۔

"موجودہ عالمی مالیاتی نظام میں ہر شے کی پیداوار اور خاتمے کا مقصد سرمایے میں اضافہ ہے اس لئے ہر مقدس پیشہ، ہر بولی، ثقافت اور ہر دوستی اور دشمنی کو سرمایہ کی سستی لونڈی بنا کر اس کی عزت کو خاکستر کر ڈالا ہے، آج سرمایہ داری نے موجودہ زندہ انسانی سماج میں مردہ مال و زر کو اتنا باعزت اور طاقت ور بنایا ہے کہ اس نے ہر انسانی مخلص جذبے اور رشتے کو کچل دیا ہے۔ جہاں زندگی اور موت براہ راست سرمایہ کی محتاج ہو وہاں سرمایہ کے جبر سے آزادی کے بغیر زبان و ادب اور کلچر کی بقا اور آزادی کے متعلق سوچنا بھی گناہ کبیرہ ہے جس کی سزا مالیاتی دنیا میں صرف جہنم ہی ہے" (رضا، 2013: 23)

بلے ماتی زبان انسانی زندہ کامیابیء سوب مندی انت۔ ہماز ہگ کہ آوتی ماتی زبان ء وانگ ء انت یا آیان ء ماتی زبان ء وانینگ بوئنگ ء انت پہ آیاں دومی زبانانی ہیل کنگ سک باز رزان بیت انت۔ چیا کہ آیانی ہنگی حیال ء لیکہ پدرباں ء آیان ء سما بیت انت کہ منی زبان ء پہ اے شئے ء کجام گالبند کار مرز بیت انت۔ آہے گالبندان ء چہ وتی کسانانی ء ہیل کنان بوئنگ ء اے آئی ء ہمک روچی زندہ بہر بوئنگ انت ہے گالبند ء لفظیات ء لوزانی دومی زبان ء ہیل کنگ پہ آز ہگ ء گران ء مشکل نہ بیت انت۔ ہے حاترا ہماز ہگ کہ آوتی ماتی زبان ء وانگ ء نبشنتہ کنگ زانت آیاں کہ یک ء چہ زیات بزاں کہ دو ء سئے زبان ء ہیل کنگ سک باز رزان بیت انت۔ ایشی ء مستریں سبب ایش انت کہ انسان ء ہیل کنگ ء بنزہ ء روئنگ آئی ء ماتی زبان ء گوں بندوک انت ء ماتی زبان پگر ء حیال ء بنزہ انت۔

ماتی زبان ۽ ہیل کنگ یا اسکول ۽ وانگ جاہاں ماتی زبان ۽ وانگ ۽ چہ زہگ ۽ چاگردی ۽ دود ۽ ربیدگی سنج ۽ لائق ۽ تہا گیشی کنیت انت ۽ آئی ۽ راوتی ۽ وتی چاگردی پچار ۽ سرازیات بیسہ ۽ سدکی بیت انت۔ ایٹی ۽ مستریں سبب ایٹس انت کہ زہگ ۽ رااے مارشت بیت کہ منی پچار منی زبان ۽ دود ۽ ربیدگ انت۔ آئی ۽ رااے ہبر ہم گیر کنیت انت کہ اگاں من ۽ اے چاگرد ۽ تہا زند گوازینگی انت گڈاں من ۽ وتی ماتی زبان بیٹ انت ۽ من وتی ماتی زبان ۽ گوں چاگرد ۽ ایندگہ مردماں گپ ۽ تران بکناں ۽ ہمایانی راہبند ۽ گوں زند بگوازیناں چیا کہ منی زند ۽ منی ربیدگ منی زندمان انت۔ ایٹی ۽ چہ زہگ ۽ تہا یک سنچی بُرزی یے پیدا کہ بیت ۽ زہگ ۽ ہیل کنگ ۽ عمل ۽ تہا گیشی کنیت انت۔ ہمیشی ۽ دومی تک ۽ اگاں پچارے گڈاں ہے گندگ بیت کہ اگاں زہگ وتی ماتی زبان ۽ نزنات ۽ ناں وتی دود ۽ ربیدگ ۽ بابت ۽ آئی ۽ سرازیات ۽ گیشیں معلومداری است انت، ایٹی ۽ چہ آرزہگ احساس ۽ کمتری ۽ تہا کنیت انت ۽ آئی ۽ ہیل کنگ ۽ سنج ۽ لائقانی تہا کمی کنیت انت۔

ہے بابت ۽ Carolyn savage نبشتہ کنت کہ،

"Mother tongue develops a child's personal,
social and cultural identity" (savage, 2019)

ماتی زبانناں زہگان ۽ وانینگ ۽ چہ زہگانی ہورت گندی ۽ شرگداری سنج ۽ لائق ۽ تہا گیشی بیت انت پرچہ کہ ہیل کنگ ۽ ہورت چاری کہ انسان ۽ پگر ۽ حیال ۽ کنیت انت اگاں انسان پگر دگہ زبانی ۽ بکنت ۽ بوانیت دگہ زبانی ۽ نبشتہ بکنت سیمی زبانی ۽ گڈاں نبشتہ کنوک ۽ ہورت گندی ۽ شرگداری سنج ۽ لائق ایٹکس زیات نہ بیت انت۔ اگاں انسان وتی زبان ۽ پگر ۽ حیال بکنت ۽ وتی زبان ۽ بوانیت یا نبشتہ بکنت آئی ۽ نگد ۽ ہورت چاری زیات

بیت انت، پرچہ کہ ہمک چیز ۽ اندر ۽ ایر کپیت ۽ آئی ۽ را بنزہ ۽ چہ چارگ ۽ تپاسگ ۽ جہد ۽ کنت۔ بلے اگاں یک زہگے وتی ماتی زبان ۽ چہ درہے کار ۽ عمل ۽ بکنت بزاس آوتی زبان ہیل کنگ ۽ لائق ۽ گیش کنگ ۽ انت (بزاس کہ دری زبان ۽) یا ہما زبان ۽ نبشتہ کنگ ۽ عمل ۽ را محکم کنگ ۽ انت، پرچہ کہ آوتی زبان ۽ پگر کنگ ۽ انت ۽ دومی زبان ۽ وانگ ۽ انت یا نبشتہ کنگ ۽ انت۔ ایٹی ۽ چہ نگدی سنج ۽ لائق، پچبر کار مرز بوت نہ کنت۔

اگاں زہگانی کلاس ۽ تہا آیانی کار ۽ کرد ۽ سوال ۽ جواب دینگ ۽ بابت ۽ گپ ۽ تران کنگ بیٹ کہ ماتی زبان ۽ وانگ ۽ وانینگ ۽ چہ کلاس روم ۽ زہگ ۽ کار ۽ کردانی تہا گیش کنیت انت پرچہ کہ زہگ کسانی ۽ ٹبری ۽ وتی زبان ۽ تہا زیات ہیل کن انت۔ پاکستان ۽ زہگان ۽ آیانی ماتی زبان ۽ وانینگ نہ بیٹ انت۔ کتاب انگریزی ۽ انت۔ کلاس روم ۽ تہا آیان ۽ اردو زبان ۽ وانینگ بیٹ انت ۽ زہگان ۽ چکاس انگریزی ۽ گرگ بیٹ، پیشکار زہگ کنگ ۽ حاموشی ۽ گوں ایوک ۽ استاد ۽ چارانت پرچہ کہ آیانی کتاب انگریزی ۽ انت، استاد آیان ۽ اردو ۽ وانینگ ۽ انت، آیان ۽ چکاس انگریزی ۽ دینگ انت ۽ لوگ / گس ۽ آیانی زبان بلوچی، برابھوئی، پشتو، سندھی، پنجابی ۽ سرائیکی انت۔ زہگان ۽ رٹا ۽ دروسیلہ ۽ سبق ہیل دینگ بوٹگ ۽ انت ۽ آیان ۽ دیما تیلانک دینگ بوٹگ ۽ انت، بزاس کہ استاد وتی فرض ۽ ڈیوٹی ۽ پیلہ کنگ ۽ انت ۽ پگار ۽ زورگ ۽ انت۔ ناں جست ۽ ناں پستوے، ناں زہگانی نیمگ ۽ چہ ۽ ناں کہ استادے نیمگ ۽ چہ۔ اے رنگیں جاوہر زہگان چہ ہورت چاری، لوجک، منطقی سوال ۽ شرگداری سنج ۽ لائق چہ بن ۽ بنزہ ۽ ہلاس بیت انت۔ ایوک ۽ نالائق، نابود ۽ ڈلیں نودر بر جوڑ بنت۔ ماتی زبان ۽ وانگ ۽ مستریں ۽ جوان ترین ارزشت ایٹس انت کہ ماتی زبان ۽ وانگ / وانینگ ۽ چہ ہما زبان ۽ کہ زہگ ۽ را وانینگ بوٹگ ۽ انت بزاس کہ آئی ۽ ماتی زبان ۽ آ

پکر کنت ۽ پکر ۽ حیال ۽ پد آئی ۽ رادومی زبان ۽ تہاوتی پکر ۽ حیالان ۽ بدل کنگ ۽ لوٹ ۽ گزر نہ انت۔ دنیا ۽ تہاہرچی کہ زبان زانت، سائنس زانت ۽ چاگردی پوکاراں اگاں یک ایجادے کرتگ گڈاں آیانی وتی ماتی زبان بزاں کہ ماتی زبان ۽ تہا کرتگ۔ دنیا ۽ مزنیں شاہکار لبزاتک کاراں وتی ماتی زبان ۽ تہا نبشتہ کرتگ انت، بزاں کہ آیان بدات ۽ وتی ماتی زبان ۽ نبشتہ کرتگ ۽ رند ۽ آیانی نبشتہ ایندگہ زبانانی تہار جانک کنگ بوتگ انت، پرچہ کہ دو میانی یا دگہ زبانے ۽ نبشتہ کاروتی لیکہ ۽ پکر ۽ حیالاں آرنگ ۽ دروشم دات کرت نہ کنت کہ آرنگ ۽ دروشم ۽ آوتی ماتی زبان ۽ نبشتہ کنت۔

"Skills learnt in mother tongue do not have to "

be re-taught when the child transfers to a

second language" (savage, 2019)

ماتی زبان ۽ وانگ ۽ چہ زہگان ۽ اسکول یا وانگ جاہ ۽ چاگرد ۽ تہا زیات مزگ کنیت انت ۽ آیان ۽ زیات وش بیت انت چیا کہ آچیزے ناں چیزے چہ اسکول یا وانگ جاہ ۽ چاگرد ۽ ہیل کنگ ۽ بنت۔ ہے رنگیں جاوے ۽ نیمگ ۽ اشارگ کنان ۽ اردو ۽ نامداریں نبشتہ کار سبط حسن نبشتہ کنت کہ۔

"کتنے شرم کی بات ہے کہ ہمارے تعلیم کے نظام میں ابتدائی تعلیم

سمیت اب تک زبان کی سائنس کے لئے کوئی جگہ نہیں۔ کتنے شرم

کی بات ہے کہ ابھی تک ہمارے بچوں کو یہ نہیں بتایا جاتا کہ ان کی

سب سے قیمتی میراث کی قدر و افادیت کیا ہے۔ ان کی زبان کیا شے

ہے۔ زبان جو ان کو دوسرے جانوروں سے ممتاز کرتی ہے۔ زبان جو

انسان کو انسان بناتی ہے۔ زبان جس نے انسان کو نیچر کا آقا بنایا ہے اور اس میں اپنی ذات کا شعور پیدا کیا ہے۔ پس صاحبو! کیا یہ شرم کی بات نہیں کہ ہم اپنی ساری زندگی گزاریں اور یہ جاننے کی کوشش تک نہ کریں کہ وہ کیا فضا ہے جس سے ہم اپنی بہترین ذہنی زندگی حاصل کرتے ہیں" (حسن، 40:2016)

ماتی زبان ء وانگ ء مزینیں ارزشت یانپ ء پاندگ ء ایش انت کہ زہگ ء آئی ء کہول ء مردمانی نیام ء ہچ وڑیں زبانی دیسپانی نہ بیت۔ آے رنگ ء کہ زہگ اگاں اسکول ء وتی کورس ء نصاب ء دومی زبان ء تہاوانگ ء انت گڈاں آئی ء پت ء مات کہ آ زبان ء ہینکس سئی ء سرپندہ انت آئی ء رانچ وڑیں کمک ء کرت نہ کن انت۔ ہمیشی ء درور اگاں بلوچی زبان ء درگت ء چارگ بیت انت کہ بلوچ چاگرد ء تہا زیات مات ء پت بلوچی زبان ء گپ ء تران کن انت چیا کہ اے آیانی ماتی زبان انت۔ بلے زہگ اسکول ء اردو یا انگریزی ء تہا وانینگ بنت۔ پدازہگ وهدے کہ وتی لوگاں کاینٹ گڈاں آیانی گوں وتی کہول ء بلوچی زبان ء گپ ء تران بیت انت۔ آیانی مات ء پت ناں جوانی ء اردو زانت ء ناں کہ جوانی ء انگریزی۔ ایشی ء چہ آیان ء وتی کورس ء نصاب ء درگت ء چہ وتی لوگ ء مردم بزاں کہ مات ء پت ء نیمگ ء چہ ہچ وڑیں کمک ء نہ رسیت انت۔ ہمیشی ء دومی پہنات ء اگاں چارگ بیت انت کہ اگاں ہے زہگ ء رابلوچی زبان ء آئی ء اسکول ء آئی ء کورس ء نصاب ء کتاب وانینگ بہ بنت ء آئی ء کورس ء نصاب ء زبان بلوچی بیت انت، آئی ء کہول ء مردم آئی ء را سک باز کمک کرت کن انت چیا کہ ہر چیزے کہ آئی ء کتاب یا کورس ء راماں انت، مات ء پت آئی ء راجیزے ناں چیزے سرپدی المادات کرت کن انت۔

"یوپی اور پنجاب کے لوگ کئی سالوں سے مشرقی بنگال میں مقیم ہیں کچھ مستقل آباد ہو گئے ہیں، کچھ نوکری یا تجہورت کے سلسلے میں وہاں گئے ہوئے ہیں۔ مگر ان سے پوچھو کیوں جناب آپ کو بنگالی زبان آتی ہے تو شرمانے کے بجائے بڑے فخر سے کہیں گے کہ جی نہیں، وہ بھی تو کوئی زبان ہے جیسے سیکھا جائے۔ یوپی کے لاکھوں مہاجر پنجاب اور سندھ میں آباد ہوئے مگر پنجابی یا سندھی سیکھنا ان کی شان کے خلاف ہے۔ البتہ سندھیوں سے یہ توقع رکھتے ہیں کہ وہ اردو سیکھیں۔ یہی حال سرحد میں مقیم پنجابیوں کی ہے وہ پشتو کے نام سے کانوں پر ہاتھ دھرتے ہیں" (حسن، 2016:45)

سوال ایش انت کہ گڈاں ماتی زبان چون دیروئی کن انت؟۔ مروچی دنیا اے نکتہء سرابحتء تران بونگ ء انت کہ ماتی زبان ء وانگ ہمک زہگ ء بنکی حق انت۔ اگاں یک چاگردے ء تہایک زبانی چار ء پنج زہگ استنت ء آیان ء آیانی ماتی زبان الماوانینگ بیت انت ء اے ملک ء ریاست ء ذمہ داری انت کہ آوتی زہگ ء شہریانی ہر رنگیں حقانی پہازگ ء جہد ء بکنت۔ اے وہد ء ہمک زبان ء مردم کہ آاے جمہوری ملک ء تہا آباد انت آیان ء آیانی جند ء ماتی زبان ء وانگ ء وانینگ ء بنکی حق دینگ بیت انت۔ ایوک ء یک زبانی ء رادیروئی دینگ یا یک زبانی ء رادومی مردمانی سراگوں زلم ء زور ء مشگ / مسلط کنگ ہج وڑیں انصافے بوت نہ کنت۔ اے رنگیں گانگج انسانی حقانی حلاپ انت۔ بلے پاکستان ء المیہ ایش انت کہ ہے رنگ ء کنگ بونگ ء انت۔ ایشی ء برہلاپ ء کار بونگ ء انت ء انسانی حقان ء لگتھمال کنگ بونگ ء انت۔

"اردو کے نادان دوست اہل پنجاب کے ان خدمات کو تسلیم کرتے ہیں لیکن کافی نہیں سمجھتے ہیں۔ وہ چاہتے ہیں کہ پنجاب کے لوگ مادری زبان کو یک قلم ترک کر دیں اور اردو کو اپنی مادری زبان بنالیں یعنی ان کے نزدیک اردو کا سچا دوست وہ ہے جو اپنی مادری زبان سے غداری کرے اور اس کی ترویج و اشاعت کا مخالف ہو" (حسن، 45: 2016)

بلوچی زبان ء کتابان ء دوونڈ ء بہر ء بانگ کنگ بونگ ء انت بزاں کہ ہما کتاب کہ آیانی وانگ ء اجازت انت ء ہما کتاب کہ آیانی وانگ ء اجازت نہ انت۔ اے رنگیں جاوہر ء بلوچی زبان ء وانوک وت یک گڑ ء منجے ء تھا کپتنگ کہ کجام کتاب ء وانگ ء اجازت انت ء کجام کتاب ء وانگ ء اجازت نہ انت بزاں کہ کجام کتاب ممنوع انت ء کجام کتاب غیر ممنوع انت بزاں کہ کتابان ء ہم سنسر کنگ بونگ ء انت، دومی ہبر ایش انت کہ اے ردا پنچ وڑیں راہ بندے نیست انت کہ ممنوع ء غیر ممنوع ء جوڑ کنگ ء وڑ ء ڈول کجام انت ء چے وڑ ء انت۔

اے پیم ء نہ ایوک ء ماتی زبانانی ارزشت کم بیت انت بلکیں ماتی زبانان ء کرار کرار ء گار ء بیگو اہی ء نیمگ ء تیلانک دینگ بیت انت۔ ایشی ء گوں ہوار ہوار نودر بر ء ذہن ء سرا ہم مز نہیں سان ء اثرے کپیت کہ آیار آئی ء ماتی زبان ء وانگ پرچہ نینگ بونگ ء انت۔ اے رنگیں پرک ء تپاوت ء جیرٹھانی گیش ء گیوار کنگ ء ایوکیں ء یکیں راہ ء دگ ہمیش انت کہ ماتی زبانانی وانگ ء وانینگ ء حق ہمک زہگ ء رادینگ بیت ء پنچ زبانے ء زہگ ء راچہ آئی ء ماتی زبان ء یک کر ء دور کنگ مہ بیت انت۔

آسر / گڈی تران:

ماتی زبانانی ارزشت ء بستار ء چہ ہچمر انکار کنگ بوت نہ کنت، چیا کہ مروچی اے
 ہبر راست ء پک بوتگ کہ زہگ ماتی زبان ء زیات ہیل کرت کن انت۔ اگاں زہگان ء
 آہانی ماتی زبان ء بنداتی سند ء لیول ء کلاساں وانینگ بیت انت گڈاں آہانی سنج ء لایقیانی تہا
 گیشی کنیت انت۔ نوکیں دور ء اے ہبر ء راراست ء تچک کنگ بوتگ کہ زبان ء ہیل
 کنگ ء زانت ء لایقی ء دربرگ ء تہامز نیں پرگ ء تپاوت ء است انت۔ اگاں کسے زانت ء
 رادر برگ لوٹیت گڈاں آیدے ماتی زبان ء ونگ ء گیش بوت نہ کنت۔ ماتی زبان نہ ایوک ء
 یک زبان ءے بلکیں آئی ء گوں دود ء ریدگ ء گر نچ بندوک انت۔ ہما و ہد ء کہ ماتی زبان ء
 ارزشت ء بستار مہ بیت گڈاں آئی ء ہمرائی ء دود ء ریدگ ء ہوار گلزمین ء مہر، راجی پچار ء
 راج دوستی ہم گار ء بیگواہ بیت انت۔

ہما ماتی زبان کہ آہان ء ماں ملک ء سرکاری وانگ جاہاں وانینگ نہ بیت انت، آ
 زبان ء زہگان پہ بازیں اڈاند ودی بنت۔ ہے ماتی زبانانی تہا بلوچی ہم ہوار انت کہ آئی ء را
 تاں انون ء پاکستان ء ہوار بلوچستان ء سرکاری ء در سرکاری اسکولاں سرجمی ء وانینگ بوتگ
 ء نہ انت۔ اے رد اسرکاری ء در سرکاری سند ء بازیں جہد ء ہم کنگ بوتگ بلے آجہد سو بمند
 نہ بوتگ انت۔ بلوچ زہگ وانگ ء و ہد ء بازیں جیڑھانی آماج بنت کہ پہ آہانی جوانیں
 باندات ء کجام زبان ء ارزشت زیات انت۔ اولی رند ء آئی ء پہ مز نیں اڈاند آئی ء ماتی زبان
 بلوچی ء اردو ء نیام ء کش ماں کشی انت کہ و ہدے آوانگ جاہ ء روت انت گڈاں آئی ء راردو
 زبان ء وانینگ بیت انت ء آئی ء لوگ، کہول ء چاگرد ء زبان بلوچی انت۔ بلے چیزے و ہد ء

رندو ہدے آئی ء را انگریزی زبان ء وانینگ بندات کنگ بیت انت گڈاں آزانٹ ء سرپد
 بیت انت کہ اے ملک ء اردو ء را چٹکس ارزشت دینگ بوئگ ء انت۔ آے ہبر ء ہم سرپد
 بیت انت کہ پاکستان ء سو بمندی ء مانیں راہ انگریزی زبان ء تہا انت۔ اے رنگیں جاور
 انگریزی زبان ء ہواری ء آئی ء چاگرد آئی ء پہ آئی ء ماتی زبان ء مہر ء را ہم گیش کنت۔ اگاں
 آئی ء چاگرد ماتی زبان ء مہر ء گیش کنگ ء سو بمندی نہ بوت گڈاں آئی ء دل ء تہا ماتی زبان ء مہر
 گار ء بیگواہ بیت انت۔

ماتی زبانان ء آہانی سند ء مقام نہ دینگ نہ ایوک ء پہ ماتی زبانان نکس ء تاوان انت
 بلکس پاکستان ء قومی زبان اردو ء پہ مزنیں نکس ء تاوان انت۔ اے جاور ء درستاں چہ زیات
 نپ ء پانڈگ انگریزی زبان ء را رسگ ء انت ء انگریزی زبان ملک ء تہا دیروئی کنگ ء
 انت۔

References/ شونداٹ

- adams, t. a. (1998). the teaching of mother tongue in a multilingual euorope. london: continuum.
- savage, c. (2019, August 30). independent education today. Retrieved November 23, 2019, from independent education today: <https://ie-today.co.pk/people-policy/the-importance-of-mother-tongue-in-education/>
- Suhail, D. M. (2018, February 12). mazameen.com. Retrieved June 13, 2019, from mazameen.com: <https://mazameen.com/misc/society>
- wikipedia. (2018, october 12). wikipedia. Retrieved march 16, 2019, from wikipedia: <http://ur.wikipedia.org>
- ا،خ، شیروانی. (2013). مادری زبانوں کی اہمیت . کلکتہ نئی دہلی : انجلی گوش .
- جمالی، ع. (2018, February 12). urdu.arynews. Retrieved march <https://urdu.arynews.tv/blogs/archieves/68991>, 2019, from urdu.arynews
- حسن، س. (2016). ادب اور روشن خیالی . کراچی : دانیال .
- رضا، ڈ. ح. (2013). لاشعور میں مادری زبان کی عمل داری . نئی دہلی : اردو دنیا .